

ODD ARNE WESTAD

Ο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

ΟΙ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΡΙΤΟ
ΚΟΣΜΟ ΚΑΙ Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ
ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ

ODD ARNE WESTAD

Ο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Οι επεμβάσεις στον Τρίτο Κόσμο
και η διαμόρφωση της εποχής μας

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΑΝΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΣ

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Θεωρητικές επιστήμες / Ιστορία

Σειρά: Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία – 51

Διεύθυνση σειράς: Ευάνθης Χατζηβασιλείου

Odd Arne Westad, *Ο Παγκόσμιος Ψυχρός Πόλεμος:*

Οι επεμβάσεις στον Τρίτο Κόσμο και η διαμόρφωση της εποχής μας

Τίτλος πρωτοτύπου: *The Global Cold War:*

Third World interventions and the making of our times

Μετάφραση: Αναστάσιος Πανουτσόπουλος

Υπεύθυνος έκδοσης: Άγγελος Κοκολάκης

Επιμέλεια μετάφρασης, διορθώσεις: Γιώργος Ανδρικόπουλος

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Copyright© 2005, Odd Arne Westad. All rights reserved

Copyright© για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2021

Πρώτη έκδοση στην αγγλική γλώσσα από τις εκδόσεις Cambridge University Press,

Κέμπριτζ, 2005

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα,

Απρίλιος 2023

KET B672 ΚΕΠ 120/23

ISBN 978-618-07-0422-8

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, FAX: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: Ν. ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ 122, 563 34 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ,
ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, FAX: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Κατάλογος εικόνων</i>	10
<i>Κατάλογος χαρτών</i>	11
<i>Ευχαριστίες</i>	13
<i>Συντομογραφίες</i>	17
<i>Εισαγωγή</i>	21
1. Η αυτοκρατορία της ελευθερίας: η αμερικανική ιδεολογία και οι εξωτερικές επεμβάσεις	31
2. Η αυτοκρατορία της δικαιοσύνης: η σοβιετική ιδεολογία και οι εξωτερικές επεμβάσεις	70
3. Οι επαναστάτες: ανταποικιακή πολιτική και μετασχηματισμοί	111
4. Δημιουργώντας τον Τρίτο Κόσμο: οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιμέτωπες με την επανάσταση	156
5. Οι προκλήσεις της Κούβας και του Βιετνάμ.....	215
6. Η κρίση της αποαποικιοποίησης: η νότια Αφρική	275
7. Οι προοπτικές του σοσιαλισμού: η Αιθιοπία και το Κέρας της Αφρικής	326
8. Η απείθεια των ισλαμιστών: Ιράν και Αφγανιστάν	372
9. Η δεκαετία του 1980: η επίθεση του Ρήγκαν.....	424
10. Η απόσυρση του Γκορμπατσώφ και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου...	465
<i>Συμπεράσματα: επαναστάσεις, επεμβάσεις και κατάρρευση των μεγάλων δυνάμεων</i>	505
<i>Σημειώσεις</i>	519
<i>Ευρετήριο ονομάτων</i>	581

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Εξετάζουμε την ιστορία ωθούμενοι από κίνητρα δύο ειδών», λέει ο κλασικιστής της Οξφόρδης Jasper Griffin. «Υπάρχει η περιέργεια για το παρελθόν, τι συνέβη, ποιος έκανε τι και γιατί· και υπάρχει η ελπίδα να καταλάβουμε το παρόν, πού να τοποθετήσουμε και πώς να ερμηνεύσουμε τους δικούς μας καιρούς, τις εμπειρίες και τις ελπίδες μας για το μέλλον».¹ Όπως και με την ιστοριογραφία της αρχαιότητας, έτσι και η καλύτερη ιστοριογραφία της σύγχρονης εποχής ωθείται κυρίως από δύο ειδών κίνητρα· εκείνα που βλέπουν το παρελθόν ως παρελθόν και εκείνα που βλέπουν το παρελθόν ως μέλλον. Στο πνεύμα της επιταγής του καθηγητή Griffin, αυτό είναι ένα βιβλίο για τη δημιουργία του σημερινού κόσμου, για το πώς οι ισχυρότερες δυνάμεις του πλανήτη —οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Σοβιετική Ένωση— επανειλημμένα επενέβησαν στις διεργασίες αλλαγής στην Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική, και πώς μέσα από αυτές τις παρεμβάσεις έδωσαν ώθηση σε πολλά από τα κράτη, τα κινήματα και τις ιδεολογίες που σταδιακά κυριάρχησαν στα διεθνή ζητήματα. Στην επιλογή του θέματός του είναι, με άλλα λόγια, ένα έντονα παροντικό βιβλίο, παρά το γεγονός ότι είναι επίσης μία ιστορική μελέτη, γραμμένη από έναν ιστορικό.

Ο τόμος γεννήθηκε μέσα από το ενδιαφέρον μου για τα κίνητρα και τις αποφάσεις των μεγάλων δυνάμεων του Ψυχρού Πολέμου στις πολιτικές τους στον Τρίτο Κόσμο, οι οποίες αισθάνθηκα ότι έπρεπε να μελετηθούν ξανά τώρα που είναι για πρώτη φορά διαθέσιμο αρχειακό υλικό και από τις δύο πλευρές. Παρ' όλα αυτά, κατά τη διάρκεια της έρευνας το θέμα του βιβλίου μετατράπηκε σε κάτι ευρύτερο: θεώρησα αδύνατο να καταλάβω τις αποφάσεις της Μόσχας και της Ουάσινγκτον χωρίς να εξερευνήσω τόσο τις ιδεολογικές καταβολές των ψυχροπολεμικών τους παρεμβάσεων όσο και τη μεταμόρφωση των πολιτικών του Τρίτου Κόσμου που επέσπευσαν την ανάμειξη των υπερδυνάμεων. Αυτό που είχε ξεκινήσει ως ένα βιβλίο σχετικά με τις παρεμβάσεις σταδιακά έγινε ένα βιβλίο για τις διαδικασίες αλλαγής στον Τρίτο Κόσμο. Η οπτική του στράφηκε προς τον Νότο.

Μία τέτοια στροφή μπορεί να μην έχει υπαγορευθεί αποκλειστικά από την

περιέργεια του ιστορικού. Ήταν επίσης, αναμφίβολα, κατάλοιπο της διαμονής μου επί πολύ χρόνο στην Αφρική και την Ασία στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές της δεκαετίας του 1980, όπου —όντας πολύ νέος— υπήρξα ενθουσιώδης μάρτυρας των κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών που συντελούνταν. Ένωσα βαθιά συμπάθεια για αυτούς που επιχειρούσαν να επιτύχουν μία πιο δίκαιη και ίση κοινωνία και για εκείνους που υπερασπίζονταν τις κοινότητες τους απέναντι στις ξένες παρεμβάσεις. (Όσο γράφω τα παραπάνω, θυμάμαι ακόμα να γυρνάω σπίτι από μία πολιτική συγκέντρωση στο Μαπούτο μία νύχτα κάπου είκοσι πέντε χρόνια πίσω, έκπληκτος από το κουράγιο και την αποφασιστικότητα που είχαν επιδείξει απλοί Μοζαμβικανοί μπροστά στη φτώχεια και τον πόλεμο.) Αυτή η συμπάθεια και ο ενθουσιασμός μου έχει μείνει ακόμα, παρότι ελπίζω ότι έχω πλέον απογαλακτιστεί από εύκολες πολιτικές λύσεις σε περίπλοκα κοινωνικά προβλήματα. Όλα αυτά μου κατέστησαν αδύνατον να γράψω ένα βιβλίο για τον Ψυχρό Πόλεμο στον Τρίτο Κόσμο αποκλειστικά από την οπτική των υπερδυνάμεων.

Κάποιος φίλος μου, που μελετάει τη γλώσσα, σημείωσε με κάτι παραπάνω από μία δόση φιλικής ειρωνείας πόσο καλά συντονισμένη υπήρξε η επιλογή των όρων του βιβλίου με τον τίτλο του: Τόσο ο «Ψυχρός Πόλεμος» όσο και ο «Τρίτος Κόσμος» είναι νεολογισμοί των τελών του 20ού αιώνα, που χρησιμοποιήθηκαν για διάφορους σκοπούς και σε διάφορα πολιτισμικά περιβάλλοντα ώστε να δημιουργήσουν μερικά από τα πιο θεμελιωδώς ηγεμονικά αφηγήματα της εποχής. Ο γλωσσολόγος φίλος μου έχει φυσικά δίκιο. Κανείς από τους όρους αυτούς δεν υπήρχε πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και οι τρόποι με τους οποίους έχουν χρησιμοποιηθεί αποτελούν ένδειξη για το με ποια πλευρά ήσουν στις τελευταίες μεγάλες συγκρούσεις του αιώνα. Ο όρος «Ψυχρός Πόλεμος» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Τζωρτζ Όργουελ το 1945 για να καταγγείλει την κοσμοαντίληψη, τις πεποιθήσεις, και την κοινωνική δομή τόσο της Σοβιετικής Ένωσης όσο και των Ηνωμένων Πολιτειών, την κατάσταση ακήρυκτου πολέμου που θα αναπτυσσόταν μεταξύ τους. «Η ατομική βόμβα», διαπίστωσε ο Όργουελ, ίσως «έκλεψε από τις εκμεταλλεζόμενες τάξεις και ανθρώπους τη δύναμή τους να εξεγερθούν, βάζοντας την ίδια στιγμή τους κατόχους της βόμβας σε μία ισότιμη βάση. Αδυνατώντας να κατακτήσουν ο ένας τον άλλον, είναι πιθανόν να συνεχίσουν αμφότεροι να εξουσιάζουν τον κόσμο».² Αν και αρχικά επικριτικός όρος, τη δεκαετία του 1950 ο όρος «Ψυχρός Πόλεμος» ήρθε να σηματοδοτήσει μία αμερικανική ιδέα διεξαγωγής πολέμου ενάντια στη Σοβιετική Ένωση: επιθετική ανάσχεση χωρίς την ύπαρξη εμπόλεμης κατάστασης. Οι Σοβιετικοί, από την πλευρά τους, δε χρησιμοποίησαν ποτέ τον όρο πριν από την περίοδο του Γκορμπατσώφ, καθώς παρέμεναν προσκολλημένοι στον μύθο ότι η χώρα τους ήταν «ειρηνική» και μόνο «ο ιμπεριαλισμός» ήταν επιθετικός, κατά τρόπο παρόμοιο με το πώς οι Αμερικανοί (και οι Δυτι-

κοευρωπαίοι) ηγέτες χρησιμοποιούσαν τον όρο «Ψυχρός Πόλεμος» ως υπαινιγμό για τη σοβιετική απειλή.

Η ιδέα του «Τρίτου Κόσμου» γεννήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1950, πρώτα στα γαλλικά και έπειτα στα αγγλικά, και απέκτησε αναγνώριση μετά τη Διάσκεψη του Μπαντούνγκ το 1955, όταν ηγέτες από την Ασία και την Αφρική συναντήθηκαν για την πρώτη μετα-αποικιακή διάσκεψη κορυφής. Με τις γαλλικές συνδηλώσεις του με την *tiers état* —την «Τρίτη Τάξη», την πιο πολυπληθή αλλά και λιγότερο εκπροσωπημένη από τις γαλλικές προεπαναστατικές κοινωνικές ομάδες— ο όρος «Τρίτος Κόσμος» υπονοούσε «τους λαούς» σε παγκόσμια κλίμακα, την παγκόσμια πλειοψηφία που είχε καταπατηθεί και είχε υποδουλωθεί μέσω της αποικιοκρατίας, αλλά που ήταν τώρα στον δρόμο για να ανέλθει στην κορυφή της κλίμακας επιρροής. Η έννοια υπονοούσε επίσης μία ξεχωριστή θέση με ψυχροπολεμικούς όρους, την άρνηση να υποταχθούν στις υπερδυνάμεις και τις ιδεολογίες τους, την αναζήτηση εναλλακτικών τόσο στον καπιταλισμό όσο και στον κομμουνισμό, έναν «τρίτο δρόμο» (αν αυτή η έκφραση μπορεί να διαχωριστεί από τη μετέπειτα υποκρισία του Μπλαϊρ) για τα νεοαπελευθερωμένα κράτη.

Η χρήση εκ μέρους μου αυτών των όρων θα μπορούσε να ιδωθεί ως στοχεύουσα προς δύο αντίθετες κατευθύνσεις: ο όρος «Ψυχρός Πόλεμος» υποδεικνύει προγράμματα των δυτικών ελίτ στη μεγαλύτερη δυνατή κλίμακα, ενώ ο όρος «Τρίτος Κόσμος» υποδηλώνει αποικιακές και μετα-αποικιακές διεργασίες περιθωριοποίησης (και τον αγώνα εναντίον αυτών των διεργασιών). Ορισμένες κριτικές φωνές έχουν ισχυριστεί ότι τοποθετώντας τον έναν «μέσα» στον άλλον παραβιάζω τη διακριτότητά τους — ότι σιωπηρά υπάγω το ένα αφήγημα στο άλλο. Έχοντας ξαναδιαβάσει τη βιβλιογραφία που γράφτηκε σχετικά με τον Ψυχρό Πόλεμο στον Τρίτο Κόσμο προς τα τέλη της εποχής του Ψυχρού Πολέμου, μπορώ να συμμεριστώ κάπως αυτή τη θέση: το μεγαλύτερο μέρος αυτών των κυρίως αμερικανικών κειμένων αποπειράθηκαν να απονομιμοποιήσουν τις τοπικές επαναστάσεις στον Τρίτο Κόσμο ή τα ριζοσπαστικά κινήματα με το επιχείρημα ότι ήταν εμπνευσμένα ή είχαν λάβει υποστήριξη από τη Σοβιετική Ένωση.

Και πάλι, το επιχείρημα ότι ο Ψυχρός Πόλεμος —τόσο από άποψη σύλληψης όσο και από άποψη ανάλυσης— δεν ανήκει στον Νότο είναι λανθασμένο, κυρίως για δύο λόγους. Πρώτον, ο αμερικανικός και ο σοβιετικός παρεμβατισμός σε έναν πολύ μεγάλο βαθμό διαμόρφωσαν τόσο το διεθνές όσο και το εσωτερικό πλαίσιο μέσα στο οποίο συνέβησαν πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Χωρίς τον Ψυχρό Πόλεμο, η Αφρική, η Ασία και πιθανώς και η Λατινική Αμερική θα ήταν σήμερα πολύ διαφορετικές περιφέρειες. Δεύτερον, οι ελίτ στον Τρίτο Κόσμο συχνά πλαίσιωναν τις δικές τους πολιτικές ατζέντες ως συνειδητή απάντηση στα μοντέλα ανάπτυξης που

προβάλλονταν από τους δύο μεγάλους ανταγωνιστές του Τρίτου Κόσμου, τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Σοβιετική Ένωση. Σε πολλές περιπτώσεις, οι επιλογές ιδεολογικής υποταγής που έκαναν οι ηγέτες του Τρίτου Κόσμου τούς έφεραν σε στενή συνεργασία με τη μία ή την άλλη υπερδύναμη και τους οδήγησαν στο να προσυπογράψουν μοντέλα ανάπτυξης που αποδείχθηκαν καταστροφικά για τους ίδιους τους λαούς τους. Η τελευταία όψη του Ψυχρού Πολέμου στον Τρίτο Κόσμο είναι η λιγότερο μελετημένη, ίσως επειδή είναι η πιο δύσκολη και για τους δύο μαχητές του Ψυχρού Πολέμου και τους αντιπάλους τους να την αποδεχθούν.³

Για τους σκοπούς αυτού του τόμου οι ορισμοί μου σχετικά με τους βασικούς όρους είναι αρκετά ευθείς. «Ψυχρός Πόλεμος» σημαίνει την περίοδο κατά την οποία η σύγκρουση μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης κυριάρχησε στα διεθνή ζητήματα, περίπου μεταξύ 1945 και 1991. «Τρίτος Κόσμος» σημαίνει πρώην αποικιακές ή ημιαποικιακές χώρες στην Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική που ήταν υποταγμένες στην ευρωπαϊκή (ή την πανευρωπαϊκή) οικονομική και πολιτική κυριαρχία.⁴ Το «παγκόσμιος» αναφέρεται σε διεργασίες που συνέβησαν (ή αφορούσαν) σε διαφορετικές ηπείρους περίπου την ίδια στιγμή. «Επέμβαση» σημαίνει κάθε συντονισμένη και κρατικά καθοδηγούμενη προσπάθεια από μία χώρα να καθορίσει την πολιτική κατεύθυνση μίας άλλης χώρας. Αυτοί είναι σύντομοι, λειτουργικοί ορισμοί που έχουν νόημα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο εντός του οποίου χρησιμοποιούνται εδώ (αλλά είναι ανοιχτοί να δοκιμαστούν σε κάθε ευρύτερο πλαίσιο).

Σε μία μελέτη που έχει ως στόχο να διερευνήσει τόσο την προέλευση και την πορεία των επαναστάσεων στον Τρίτο Κόσμο όσο και τις παρεμβάσεις των υπερδυνάμεων που τις συνόδευσαν, έπρεπε προφανώς να γίνουν κάποιες δύσκολες επιλογές προκειμένου να αποφευχθεί η επέκταση σε δύο ή τρεις τόμους. Το βιβλίο εστιάζει στη δεκαετία του 1970 και του 1980, όταν κορυφωνόταν η σύγκρουση μεταξύ των υπερδυνάμεων στον Τρίτο Κόσμο και οι εξελίξεις στον Τρίτο Κόσμο είχαν περισσότερη σημασία για τη γενικότερη διεξαγωγή του Ψυχρού Πολέμου. Όπως θα καταδειχθεί αργότερα, αυτό, φυσικά, δε σημαίνει ότι ο Τρίτος Κόσμος ήταν ασήμαντος για τις συγκρούσεις του Ψυχρού Πολέμου σε προηγούμενες περιόδους, αλλά μόνο ότι μέχρι τη δεκαετία του 1970 οι συνθήκες στον Τρίτο Κόσμο και οι δυνατότητες των δύο υπερδυνάμεων είχαν φτάσει σε ένα στάδιο που καθιστούσε τα γεγονότα στην Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική κεντρικής σημασίας στις διεθνείς υποθέσεις. Ομοίως, στα κεφάλαια δε δίνεται το ίδιο βάρος σε όλες τις συγκρούσεις στον Τρίτο Κόσμο στις οποίες επενέβησαν οι υπερδυνάμεις. Αντ' αυτού, δίνεται προτεραιότητα στις συγκρούσεις στις οποίες οι ξένες παρεμβάσεις έθεσαν το πλαίσιο και καθόρισαν την πορεία των γεγονότων, πράγμα που σημαίνει ότι, για παράδειγ-

μα, οι αραβο-ισραηλινοί ή οι ινδο-πακιστανικοί πόλεμοι (που υπαγορεύθηκαν περισσότερο από την πολύ συγκεκριμένη περιφερειακή λογική τους παρά από το πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου) αντιμετωπίζονται σε λιγότερο βάθος απ' όσο θα αντιμετωπίζονταν αν ο σκοπός ήταν να αποδοθεί μία γενικότερη επισκόπηση. Τέτοιοι περιορισμοί έχουν επιτρέψει την επιλογή της συμπερίληψης άλλων ζητημάτων, όπως η ανίχνευση της ιστορικής ανάπτυξης των παρεμβατικών ιδεολογιών των υπερδυνάμεων και της μετα-αποικιακής πολιτικής στον Τρίτο Κόσμο στα τρία πρώτα κεφάλαια.

Οι γεωγραφικές εξαιρέσεις, εκτός του ότι λειτουργούν ανακουφιστικά για νευρικούς επιμελητές εκδόσεων που ανησυχούν για την έκταση, λειτουργούν με τρόπο χρήσιμο και για τον αναγνώστη, υπενθυμίζοντάς του ότι ενώ ο Ψυχρός Πόλεμος είναι ένα κεντρικό αφήγημα στην ιστορία του εικοστού αιώνα, δεν αποτελεί με κανέναν τρόπο το μοναδικό. Άλλα αφηγήματα με αφετηρίες εν μέρει ανεξάρτητες από τον Ψυχρό Πόλεμο —όπως η οικονομική άνοδος της Ανατολικής Ασίας ή η άνοδος του πολιτικού ισλάμ— έχουν τις δικές τους ιστορίες, που για ένα διάστημα συνυπήρχαν με την ψυχροπολεμική σύγκρουση (και που στο τέλος, όπως έχω υποστηρίξει αλλού, κατέληξαν να κυριαρχήσουν σε αυτή ως το υπομόχλιο της διεθνούς πολιτικής). Ο Ψυχρός Πόλεμος είναι ένα ξεχωριστό, διακριτό μέρος ενός πολύ πλουσιότερου φάσματος της ιστορίας του όψιμου εικοστού αιώνα, αλλά ένα μέρος που διαμόρφωσε ένα αναγνωρίσιμο διεθνές σύστημα βασισμένο σε δύο αντιτιθέμενες εκδοχές της ευρωπαϊκής νεωτερικής σκέψης.

Αυτό το βιβλίο υποστηρίζει ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Σοβιετική Ένωση οδηγήθηκαν στις παρεμβάσεις στον Τρίτο Κόσμο από τις εγγενείς πολιτικές τους ιδεολογίες. Εγκλωδισμένες στη διαμάχη ακριβώς για την ιδέα της ευρωπαϊκής νεωτερικότητας —της οποίας και τα δύο κράτη θεωρούσαν τους εαυτούς τους συνεχιστές—, η Ουάσινγκτον και η Μόσχα έπρεπε να αλλάξουν τον κόσμο προκειμένου να αποδείξουν ότι οι ιδεολογίες τους είχαν καθολική δυνατότητα εφαρμογής, και οι ελίτ των κρατών που είχαν μόλις γίνει ανεξάρτητα αποτελούσαν πρόσφορο έδαφος για τον ανταγωνισμό τους. Συνεισφέροντας στην επέκταση των τομέων της ελευθερίας ή της κοινωνικής δικαιοσύνης, και οι δύο δυνάμεις έβλεπαν τους εαυτούς τους ταυτόχρονα ως θεράποντες φυσικών τάσεων στην παγκόσμια ιστορία και ως υπερασπιστές της δικής τους ασφάλειας. Και οι δύο έβλεπαν ένα συγκεκριμένο κάλεσμα στον Τρίτο Κόσμο στο οποίο το δικό τους κράτος μπορούσε να ανταποκριθεί και που χωρίς τη δική τους ανάμειξη θα παρέπαιε αν αφηνόταν στα χέρια των εγχωρίων.

Είναι, λοιπόν, εύκολο να δούμε τον Ψυχρό Πόλεμο στον Νότο ως μία συνέχεια των ευρωπαϊκών αποικιακών παρεμβάσεων και των ευρωπαϊκών προσπαθειών να ελέγξουν τους λαούς του Τρίτου Κόσμου. Ελάχιστα αμφιβάλλω ότι οι ιστορικοί του μέλλοντος θα εξετάζουν αυτή την εποχή κατ' αυτόν τον τρόπο

— ως ένα από τα τελευταία στάδια του ευρωπαϊκού παγκόσμιου ελέγχου. Τα μέσα και τα άμεσα κίνητρα των ψυχροπολεμικών παρεμβάσεων ήταν παραδόξως όμοια με αυτά του «νέου ιμπεριαλισμού» της ύστερης αποικιακής περιόδου, όταν οι Ευρωπαίοι διαχειριστές σχεδίαζαν να σώσουν τους ιθαγενείς από την αμάθεια, τη βρομιά και τις συνέπειες των πράξεών τους. Τόσο στις αρχές όσο και στα τέλη του εικοστού αιώνα το ιδεολογικό σκεπτικό των Ευρωπαίων ήταν ότι ο δρόμος προς το μέλλον είχε ανακαλυφθεί από τους ίδιους και ότι είχαν καθήκον να βοηθήσουν τους λαούς στον Τρίτο Κόσμο να βαδίσουν τον ίδιο δρόμο. Κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου έμεινα έκπληκτος από την αίσθηση του καθήκοντος και της θυσίας που επέδειξαν οι σύμβουλοι και των δύο πλευρών ενώ βοηθούσαν φίλους ή αντιστέκονταν σε εχθρούς σε μακρινά, γι' αυτούς, μέρη. Η νοοτροπία του Ψυχρού Πολέμου —γι' αυτούς που τη συμεριζόνταν— ήταν τουλάχιστον εξίσου δελεαστική και υποβλητική με τη νοοτροπία του ιμπεριαλισμού, την οποία αντικαθιστούσε, και για τους Ευρωπαίους και για τους συνεργάτες τους. (Κατά τη διάρκεια συνεντεύξεων με ηγέτες προ πολλού ξεχασμένων λαϊκών δημοκρατιών του Τρίτου Κόσμου, μου έχουν υπενθυμίσει την αφιέρωση της αυτοβιογραφίας του Ινδού συγγραφέα Nirad Chaudhury στη Βρετανική Αυτοκρατορία, από την οποία «είχαν δημιουργηθεί, σχηματιστεί και ζωντανέψει όλα όσα ήταν καλά και ζωντανά μέσα μας».⁵⁾

Ωστόσο, θα πρέπει να γίνει μία κρίσιμη, συγκριτική διάκριση. Για εμένα δεν έχει τόση σημασία να αναφερόμαστε σε μοτίβα αμερικανικής ή σοβιετικής κυριαρχίας ως «αυτοκρατορίες» όσο το να τα περιγράψουμε υπό μία συγκεκριμένη χρονική έννοια. Διαφορετικοί από την ευρωπαϊκή επέκταση που είχε ξεκινήσει στην πρώιμη νεώτερη περίοδο, οι στόχοι της Μόσχας και της Ουάσινγκτον δεν ήταν η εκμετάλλευση ή η υποταγή, αλλά ο έλεγχος και η βελτίωση. Αν και αυτή η διάκριση μπορεί να φαίνεται αρκετά λεπτή από την οπτική του αποδέκτη, είναι κρίσιμη προκειμένου να κατανοηθεί το ίδιο το αφήγημα του Ψυχρού Πολέμου: ενώ ο ιμπεριαλισμός απέκτησε την κοινωνική του συνείδηση εκ των υστέρων, αυτή ήταν εγγενής στον Ψυχρό Πόλεμο από την αρχή. Τόσο η αμερικανική όσο και η σοβιετική κριτική στις ευρωπαϊκές αποικιοκρατικές πρακτικές των αρχών του εικοστού αιώνα ήταν ειλικρινείς και εξέφραζαν βαθιές ιδεολογικές αντιλήψεις. Πράγματι, ένα τμήμα της ασυνήθιστης βαρβαρότητας των παρεμβάσεων του Ψυχρού Πολέμου —όπως στο Βιετνάμ ή το Αφγανιστάν— μπορεί να εξηγηθεί μόνο με τη σοβιετική ή την αμερικανική ταύτιση με τους ανθρώπους που φιλοδοξούσαν να προστατεύσουν. Οι παρεμβάσεις στον Ψυχρό Πόλεμο ήταν πολύ συχνά προεκτάσεις ιδεολογικών εμφυλίων πολέμων, που διεξάγονταν με την αγριότητα που μόνο οι εμφύλιοι πόλεμοι μπορούν να εμπνεύσουν.

Η ανάγκη να κατανοήσουμε τον Ψυχρό Πόλεμο υπό το φως της εμπειρίας της αποικιοκρατίας έχει επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο έχει δομηθεί αυτό

το βιβλίο. Τα τρία πρώτα κεφάλαια ασχολούνται με τις ιδεολογικές και πολιτικές απαρχές του Ψυχρού Πολέμου στον Τρίτο Κόσμο διερευνώντας τα κίνητρα των Αμερικανών, Σοβιετικών και μετα-αποικιακών ηγετών σε ιστορική προοπτική. Το κεφάλαιο 1 πραγματεύεται την ανάπτυξη της αμερικανικής σκέψης σχετικά με τους μη ευρωπαϊκούς λαούς και τις σχέσεις τους με την αμερικανική ταυτότητα και εξωτερική πολιτική. Υποστηρίζει ότι αφηγήματα της ελευθερίας, της πρόοδου και της ιδιότητας του πολίτη, ήδη παρόντα από τα πρώτα χρόνια της ύπαρξης της αμερικανικής πολιτείας, έθεσαν ένα ιδεολογικό μοτίβο εμπλοκής με τον Τρίτο Κόσμο που επιβιώνει μέχρι σήμερα. Το κεφάλαιο 2 ασχολείται με την προέλευση των ρωσικών αφηγημάτων για τον Τρίτο Κόσμο, από τη δημιουργία της αυτοκρατορίας μέχρι τη μετά Στάλιν εποχή. Δείχνει πώς οι μπολσεβίκοι παρέλαβαν πολλά προβλήματα του παρελθόντος και πώς προσπάθησαν να τα μεταμορφώσουν μέσω της έμφασης σε μία συλλογική μορφή της νεωτερικότητας, που μέσω της Κομιντέρν και της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής προσπάθησαν να διασπείρουν σε άλλα σημεία του πλανήτη. Το κεφάλαιο 3 κλείνει αυτή την επισκόπηση σχετικά με τις ιστορικές απαρχές των αντιλήψεων και των ιδεολογιών εστιάζοντας στην αντίσταση του Τρίτου Κόσμου εναντίον της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας και την ανάπτυξη διαφορετικών μορφών αντιαποικιακών επαναστατικών κινήματων. Εξηγεί πώς τα αντιαποικιακά κινήματα αλληλεπιδρούσαν με τη σύγκρουση που διεξαγόταν στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου και πώς κάποιιοι από τους ηγέτες του Τρίτου Κόσμου επέλεξαν να ευθυγραμμιστούν με τη μία ή την άλλη αντίπαλη ιδεολογία, ενώ άλλοι προσδιορίστηκαν μέσω της αντίθεσής τους και προς τις δύο.

Τα κεφάλαια 4 και 5 εξετάζουν την αλληλεπίδραση μεταξύ της επιτυχίας που ολοένα σημειώνε η αντιαποικιακή αντίσταση και της γένεσης ενός αμερικανικού ψυχροπολεμικού παρεμβατισμού. Το κεφάλαιο 4 υποστηρίζει ότι την περίοδο μεταξύ 1945 και 1960 οι Ηνωμένες Πολιτείες, μέσω των πολιτικών τους έναντι της Αφρικής, της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής, συνέβαλαν στη δημιουργία του Τρίτου Κόσμου ως σημαντικής έννοιας στη διεθνή πολιτική που συμβόλιζε την αντίσταση εναντίον της δυτικής κυριαρχίας. Το κεφάλαιο 5 εξετάζει την εξωτερική πολιτική της Κούβας και του Βιετνάμ στο πλαίσιο της εναντίωσής τους στον αμερικανικό έλεγχο και το πώς αποτέλεσαν εστίες έμπνευσης για επαναστατικά κινήματα αλλού (αν και κυρίως μάλλον με τη μορφή δημιουργικών παρεξηγήσεων, παρά απευθείας διδαγμάτων).

Τα κεφάλαια 6 και 8 ασχολούνται με πολύ σημαντικές περιπτώσεις παρέμβασης και επαναστατικού μετασχηματισμού στον Τρίτο Κόσμο κατά τη διάρκεια του όψιμου Ψυχρού Πολέμου. Το κεφάλαιο 6 παρέχει μία σφαιρική εικόνα των διεθνών πτυχών του αγώνα ενάντια στο απαρτχάιντ και την αποικιοκρατία στη Νότια Αφρική, ενώ εστιάζει στον εμφύλιο πόλεμο στην Αγκόλα και τις

ψυχροπολεμικές παρεμβάσεις που τη συνόδευσαν. Το κεφάλαιο 7 εξετάζει την επανάσταση της Αιθιοπίας και τους δεσμούς της με τις Ηνωμένες Πολιτείες και, ιδιαίτερα, με τη Σοβιετική Ένωση, ενώ παρακολουθεί πώς ο πόλεμος μεταξύ Αιθιοπίας και Σομαλίας βοήθησε να καταποντιστούν τόσο οι προοπτικές του σοσιαλισμού στο Κέρας της Αφρικής όσο επίσης και τη σύντομη περίοδο της ύφεσης μεταξύ των υπερδυνάμεων. Το κεφάλαιο 8 δείχνει πώς η ανάπτυξη του ισλάμ τόσο στο Ιράν όσο και στο Αφγανιστάν συνέβαλε στη ματαίωση των εκσυγχρονιστικών εγχειρημάτων και πώς η Σοβιετική Ένωση αποφάσισε να επέμβει προκειμένου να επανασυστήσει ένα εκσυγχρονιστικό, σοσιαλιστικό καθεστώς στην Καμπούλ.

Τα δύο τελευταία κεφάλαια και τα συμπεράσματα αποτελούν μία εξέταση του Ψυχρού Πολέμου στον Τρίτο Κόσμο κατά τη δεκαετία του 1980 και των επιπτώσεών του στη δική μας εποχή. Το κεφάλαιο 9 περιγράφει την επίθεση του Ρήγκαν εναντίον των αριστερών επαναστατικών κινημάτων και εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν, την Αγκόλα και την Κεντρική Αμερική. Εξετάζει επίσης τις παγκόσμιες οικονομικές και ιδεολογικές αλλαγές που έκαναν την επίθεση αυτή επιτυχή. Το κεφάλαιο 10 δείχνει πώς ο Μιχαήλ Γκορμπατσώφ, μετά από μία σύντομη περίοδο ενθουσιώδους ανάμειξης, αποφάσισε να αποσύρει τη Σοβιετική Ένωση από τις παρεμβάσεις στις συγκρούσεις του Τρίτου Κόσμου και πώς αποπειράθηκε, ανεπιτυχώς, να χτίσει μία διεθνή τάξη γύρω από τις αρχές της αυτοδιάθεσης των κρατών. Τα συμπεράσματα αποτιμούν την επίδραση που είχε ο Ψυχρός Πόλεμος στον Τρίτο Κόσμο και το πώς τροφοδότησε μια διαρκή αντίσταση εναντίον της ξένης κυριαρχίας. Εξετάζουν επίσης πώς ο παρεμβατισμός αποδυνάμωσε και τη Σοβιετική Ένωση και τις Ηνωμένες Πολιτείες και πώς συνεχίζει να ταλαιπωρεί την ιδεολογία της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής σήμερα.

Οι βιβλιογραφίες για τις παρεμβάσεις των υπερδυνάμεων και για τις επαναστάσεις στον Τρίτο Κόσμο είναι τεράστιες, και είμαι υπόχρεος σε ένα πλήθος μελετητών για τις απόψεις τους, πολύ περισσότερων απ' όσους μπορούν να αναφερθούν στις ευχαριστίες ή ακόμα και στις σημειώσεις. Όπως παραδόξως —και προς ζημίαν των μαθητών— αυτές οι δύο βιβλιογραφίες έχουν μέχρι τώρα παραμείνει σε μεγάλο βαθμό αποσυνδεδεμένες η μία από την άλλη· φαίνεται σαν η καθεμία να κάνει μονόλογο μάλλον παρά να συζητά με την άλλη σε μια απόπειρα να υπερβούν τα μεταξύ τους διανοητικά σύνορα προκειμένου να αντιμετωπίσουν βαρύνοντα και για τις δύο ζητήματα. Ένας σημαντικός λόγος για αυτό το ελάττωμα είναι το ότι η πιο σημαντική έρευνα σε κάθε πεδίο έχει διαιρεθεί σε κλάδους: ενώ οι ιστορικοί και οι ειδικοί των διεθνών σχέσεων επικεντρώνονται σε πτυχές των παρεμβάσεων, οι κοινωνιολόγοι και οι κοινωνικοί ανθρωπολόγοι εξετάζουν τις επαναστάσεις στον Τρίτο Κόσμο και τις επιπτώσεις τους. Είναι σκοπός μου να αντλήσω ιδέες από όλους αυτούς τους κλάδους

και τα αντικείμενα εξέτασής τους (αν και είναι βέβαιο ότι θα διαφαίνονται κάπου κάπου οι περιορισμοί του δικού μου κλάδου).

Για εμένα, ως ιστορικό, ο βασικός λόγος για τον οποίο αυτό το βιβλίο μπόρεσε να γραφτεί είναι το γεγονός ότι κατέστη δυνατή η πρόσβαση σε αρχεία του (πρώην) Πρώτου, Δεύτερου και Τρίτου Κόσμου. Ενώ οι ιστορικοί του Ψυχρού Πολέμου μέχρι την τελευταία δεκαετία είχαν μόνο περιορισμένη πρόσβαση στα αρχεία εκτός των Ηνωμένων Πολιτειών και της Δυτικής Ευρώπης, μπορούμε τώρα να χρησιμοποιήσουμε αρχεία από τη Σοβιετική Ένωση και την Ανατολική Ευρώπη, όπως επίσης και έναν αυξανόμενο αριθμό συλλογών από χώρες στην Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική. Αυτή η αυξανόμενη πρόσβαση σε υλικό πηγών φέρει την υπόσχεση να αλλάξει το πεδίο σημαντικά – τόσο, ελπίζω, με όρους της συνολικής του προσέγγισης και των ερμηνειών του όσο και όρους συνάφειάς του για έναν μεγαλύτερο αριθμό ατόμων ως πεδίο σπουδών. Ο παρών τόμος είναι μία προσπάθεια να γίνουν δήματα προς τις δύο αυτές κατευθύνσεις.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ: Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ

Τη δεκαετία του 1890, όσο οι Ηνωμένες Πολιτείες προετοιμάζονταν για πρώτη φορά να εποικίσουν λαούς εκτός της βόρειας αμερικανικής ηπείρου, μαινόταν η αντιπαράθεση σχετικά με το αν μία δημοκρατία θα μπορούσε παράλληλα να είναι και αυτοκρατορία. Όταν αποδεχόταν το προεδρικό χρίσμα του Δημοκρατικού Κόμματος το 1900, ο Ουίλιαμ Τζέννινγκς Μπράιαν καταδίκασε τον αποικισμό των Φιλιππίνων, ισχυριζόμενος ότι τέτοιου είδους πολιτικές υπονόμειαν την ουσία του ρεπουμπλικανισμού. «Ολόκληρη η ιστορία μας», είπε ο Μπράιαν, «έχει αποτελέσει έμπνευση όχι μόνο για τους Φιλιππινέζους, αλλά και για όλους εκείνους που έχουν στερηθεί να έχουν λόγο για την ίδια τους τη διακυβέρνηση»:

Ενώ η δική μας σφαίρα δραστηριότητας έχει περιοριστεί στο δυτικό ημισφαίριο, οι συμπάθειές μας δεν έχουν για σύνορό τους τις θάλασσες. Αισθανόμαστε χρέος απέναντι στον εαυτό μας και στον κόσμο, καθώς και απέναντι σ' εκείνους που αγωνίζονταν για το δικαίωμα να κυβερνούν τους εαυτούς τους, να διακηρύζουμε το ενδιαφέρον που έχει ο λαός μας, από την ημέρα της ανεξαρτησίας του, που φανερώνεται σε κάθε σύγκρουση μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αυθαίρετης εξουσίας.¹

Τον αιώνα που ακολούθησε τις απέλπιδες μάχες του Μπράιαν για την προεδρία, ο σύνθετος προβληματισμός του θα επαναλαμβανόταν σε κρίσιμες στιγμές λήψης αποφάσεων στην αμερικανική εξωτερική πολιτική: μπορούσαν οι Αμερικανοί, που τόσο ζηλότυπα διαφύλασσαν τις ελευθερίες τους, να είναι κυρίαρχοι άλλων λαών; Και αν όχι, ποια μορφή θα μπορούσε να πάρει αυτό το «ενδιαφέρον» για τον κόσμο που διακήρυσσε ο Μπράιαν; Ήταν η ελευθερία για τους Αμερικανούς αρκετή ώστε να ικανοποιήσει την επαγγελία της Αμερικής ή αποτελούσε ο κόσμος τον στόχο της αμερικανικής ελευθερίας; Αν η αποστολή της Αμερικής σταματούσε στις ακτές της, πώς θα μπορούσαν οι Ηνωμένες

Πολιτείες μακροπρόθεσμα να υπερασπιστούν τις δικές τους ελευθερίες; Και αν αυτή η αποστολή δεν γνώριζε όρια, πώς θα μπορούσε η αμερικανική ισχύς να προστατεύσει τις Ηνωμένες Πολιτείες και να θεμελιώσει τις ελευθερίες παγκοσμίως την ίδια στιγμή;

Οι ιστορικοί, με την ευαισθησία που έχουν απέναντι στις διχοτομίες, συχνά βλέπουν τη δεκαετία του 1890 και τις ήττες του Μπράιαν ως έναν αγώνα μεταξύ της ρεπουμπλικανικής εμμονής με την ελευθερία και της εμμονής των Ρεπουμπλικανών με το χρήμα και τα συμφέροντα — έναν αγώνα που οι τελευταίοι κέρδισαν καθοριστικά. Αλλά, τουλάχιστον με όρους εξωτερικής πολιτικής, το τέλος του εικοστού αιώνα θα μπορούσε να ιδωθεί ως μία ιδιαίτερα έντονη στιγμή στη συνεχή δημιουργία μίας διακριτής αμερικανικής ιδεολογίας, μία διεργασία που πηγαίνει πίσω στον δέκατο όγδοο αιώνα και συνεχίζεται στον εικοστό πρώτο. Όταν ο Τόμας Τζέφφερσον το 1785 χαιρέτισε την αρχή μίας Αμερικής επικεντρωμένης στην τελειοποίηση των ελευθεριών στο εσωτερικό, ο ίδιος προσέθεσε ότι η αποφυγή του πολέμου μπορεί να είναι «μία θεωρία την οποία οι υπηρέτες της Αμερικής δεν είναι ελεύθεροι να ακολουθήσουν». Το πρόβλημα, θεωρούσε ο Τζέφφερσον, βρισκόταν στα ίδια τα θεμέλια του έθνους — «ο λαός μας έχει μία αναμφισβήτητη έφεση στη ναυσιπλοΐα και το εμπόριο».² Κατά τη δημιουργία του αμερικανικού κράτους τον δέκατο ένατο και στις αρχές του εικοστού αιώνα, η «θεωρία» και οι «εφέσεις» ανταγωνίζονταν για την πρωτοκαθεδρία, ενώ συμπλέκονταν όλο και περισσότερο και αλληλορυθμίζονταν.

Μέχρι τα μέσα του εικοστού αιώνα τόσο η ελευθερία όσο και τα συμφέροντα —«η θεωρία» και «οι εφέσεις»— είχαν φυσικές και εδραιωμένες θέσεις στην ιδεολογία της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, συγκολλημένα μαζί ως σύμβολα και θεμελιώδεις έννοιες σε μία παγκόσμια αντίληψη για την αποστολή της Αμερικής. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου αυτό που διαχώριζε τον ρόλο αυτών των ιδεών από εκείνες των «κανονικών» κρατών εντός του δυτικού συστήματος κρατών ήταν το πώς τα σύμβολα και οι εικόνες της Αμερικής —η ελεύθερη αγορά, ο αντικομμουνισμός, ο φόβος της κρατικής ισχύος, η πίστη στην τεχνολογία— είχαν τελεολογικούς ρόλους: αυτό που είναι η Αμερική σήμερα θα είναι ο κόσμος αύριο. Ενώ ο αμερικανικός οικουμενισμός και η τελεολογία ανάγονται στην επαναστατική προέλευση του αμερικανικού κράτους, οι ιδεολογικές εκφάνσεις τους αναπτύχθηκαν πιο αργά, συχνά ως απαραίτητοι συμβιβασμοί μεταξύ διαφορετικών ιδεών. Όπως έχει παρατηρήσει ο ιστορικός Michael Hunt, η εξωτερική μορφή αυτών των συμβόλων πηγαίνει πίσω στην επαναστατική περίοδο, ενώ το περιεχόμενό τους μπορεί να είναι εντυπωσιακά σύγχρονο.³ Επομένως, βγάζει νόημα να μιλάμε για μία αμερικανική ιδεολογία που πηγαίνει πίσω διακόσια χρόνια, αλλά είναι μία εξελισσόμενη ιδεολογία στη βάση της οποίας ερμηνεύονται εμπειρίες γενεών και επιλύονται συγκρούσεις μεταξύ αντιλήψεων.

Η ιστορία των παρεμβάσεων της Αμερικής στον Τρίτο Κόσμο είναι σε μεγάλο βαθμό η ιστορία του πώς αυτή η ιδεολογία εξελίχθηκε στον χρόνο και πώς πλαισίωσε τις πολιτικές των ελίτ της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Παρά το ότι υπάρχουν περίοδοι ισχυρής εσωτερικής αντιπολίτευσης στις πολιτικές που προωθούνταν, η εποχή του Ψυχρού Πολέμου ξεχωρίζει ως μία περίοδος κατά την οποία υπήρχε επίσης, για τα αμερικανικά δεδομένα, μία αξιοσημείωτη σύμπνοια σχετικά με τους άμεσους στόχους και τα μέσα της αμερικανικής πολιτικής στο εξωτερικό. Αυτή η σχετική έλλειψη πολιτικής διαμάχης έχει μερικές φορές οδηγήσει τους μελετητές να υπεραπλουστεύουν τις σχέσεις μεταξύ ιδεολογίας και πρακτικής στον τρόπο με τον οποίο η Ουάσινγκτον εφαρμόζει τις διεθνείς πολιτικές της. Αλλά όπως δείχνει η γέννηση των σχέσεων της Αμερικής με τον κόσμο, η σύμπνοια κατά τον Ψυχρό Πόλεμο προέκυψε μέσα από βαθιές συγκρούσεις του παρελθόντος σχετικά με τον ρόλο και τα μέσα που θα έπρεπε να μετέρχεται μία δημοκρατική πολιτεία όταν ασκεί επιρροή σε άλλους.

«ΣΕ ΚΑΘΕ ΑΓΩΝΑ»

Από την ίδρυσή τους, οι Ηνωμένες Πολιτείες υπήρξαν μία παρεμβατική δύναμη που βάσιζε την εξωτερική της πολιτική στην εδαφική επέκταση. Το επαναστατικό της μήνυμα —ελεύθεροι άνδρες και ελεύθερη επιχειρηματικότητα— ήταν μία πρόκληση για τις ευρωπαϊκές δυνάμεις σε ηπειρωτική κλίμακα. Ακόμα και για εκείνους τους λίγους που στις αρχές του δεκάτου ενάτου αιώνα δεν πίστευαν στη θεία πρόνοια, οι βασικές ιδέες που είχαν οδηγήσει τους Αμερικανούς στην ανεξαρτησία ήταν οι ίδιες που τους είχαν υπαγορεύσει να κατακτήσουν την απέραντη έκταση της Αμερικής και να τη μεταμορφώσουν κατ' εικόνα τους. Αυτές οι ιδέες μαζί σχημάτισαν μία ιδεολογία που καθοδηγούσε τις αμερικανικές ελίτ στις σχέσεις τους με τον εξωτερικό κόσμο από την εποχή της εδραίωσης της Συνομοσπονδίας μέχρι τον Ψυχρό Πόλεμο.

Πρώτη μεταξύ αυτών των βασικών ιδεών ήταν η αμερικανική ιδέα της ελευθερίας, με τους ιδιαίτερους φραγμούς και τις προεκτάσεις της. Η ελευθερία ήταν για τους πολίτες των ΗΠΑ αυτό που ξεχώριζε την Αμερική από τις άλλες χώρες· ήταν αυτό που έδινε νόημα στην ύπαρξη ενός ξεχωριστού αμερικανικού κράτους. Η αμερικανική ελευθερία θεμελιωνόταν, πάντως, σε μία ανθρώπινη κατάσταση που ήταν διαφορετική από άλλες. Ο Αμερικανός, υποστήριζε ο Τζέφερσον, στον απόηχο της Γαλλικής Επανάστασης,

λόγω της περιουσίας που κατέχει, ή λόγω της προνομιούχου θέσης του, έχει συμφέρον να τηρεί τον νόμο και την τάξη. Και τέτοιοι άνθρωποι μπορούν με

βεβαιότητα και προς το συμφέρον τους να διαφυλάσσουν για τους εαυτούς τους έναν υγιή έλεγχο επί των δημοσίων υποθέσεών τους και έναν βαθμό ελευθερίας που στα χέρια του όχλου των πόλεων της Ευρώπης θα μπορούσε να διαστρεβλωθεί και να οδηγήσει στην κατεδάφιση και την καταστροφή κάθε δημοσίου και ιδιωτικού αγαθού [...] Αλλά ακόμα και στην Ευρώπη έχει λάβει χώρα μια αισθητή αλλαγή στον νου του ανθρώπου. Η επιστήμη έχει απελευθερώσει τις ιδέες εκείνων που διαβάζουν και σκέφτονται, και το υπόδειγμα της Αμερικής έχει ξυπνήσει την αίσθηση του δικαίου στους ανθρώπους. Ως εκ τούτου, έχει ξεκινήσει μία εξέγερση [...] Απέτυχε στην πρώτη της προσπάθεια, επειδή οι όχλοι των πόλεων, το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για τη διεξαγωγή της, εξαθλιωμένοι από την άγνοια, τη φτώχεια και την ανηθικότητα, δε θα μπορούσαν να περιοριστούν να πράξουν ορθολογικά. Αλλά ο κόσμος θα επανακάμψει από τον πανικό αυτής της πρώτης καταστροφής.⁴

Για τον τρίτο πρόεδρο και τους διαδόχους του, η ελευθερία δε θα μπορούσε να υπάρξει χωρίς την ιδιωτική ιδιοκτησία και την αφοσίωση σε μία ευνομούμενη κοινωνία που απέρρευε από αυτό το συγκεκριμένο δικαίωμα. Η ελευθερία, επομένως, δεν ήταν για τον καθένα, αλλά για αυτούς που, χάρη στην περιουσία και την εκπαίδευσή τους, κατείχαν την απαραίτητη ανεξαρτησία προκειμένου να είναι πολίτες μίας αβασίλευτης δημοκρατίας (republic). Ήδη από την περίοδο της Συνομοσπονδίας ήταν ευρέως αποδεκτό ότι οι περισσότεροι Ευρωπαίοι μπορούσαν να επιτύχουν μία τέτοια κατάσταση αν διαφωτιζόνταν από το αμερικανικό παράδειγμα και, από εθνοτική άποψη, ο κύκλος της πιθανής διαφώτισης διευρύνθηκε στον εικοστό αιώνα. Παρ' όλα αυτά, μέχρι τον Ψυχρό Πόλεμο, το μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού—συμπεριλαμβανομένης της εσωτερικής αφρικανικής παροικίας που είχαν φέρει οι Ευρωπαίοι στην Αμερική—βρισκόταν εκτός αυτού του κύκλου. Οι ιθαγενείς και οι Λατινοαμερικανοί επίσης εξαιρούνταν. «Συμμερίζομαι ειλικρινώς, φίλε μου», έγραφε ο Τζέφφερσον στον ντε Λαφαγιέτ το 1813, «τις επιθυμίες σας για τη χειραφέτηση της Νότιας Αμερικής».

Ότι θα απελευθερωθούν από την ξένη υποτέλεια έχω ελάχιστη αμφιβολία. Αλλά τα αποτελέσματα των ερευνών μου δε μου επιτρέπουν να ελπίζω ότι θα είναι ικανοί να διατηρήσουν ελεύθερη διακυβέρνηση. Ο λαός τους είναι βυθισμένος στην πιο σκοτεινή αμάθεια και αποκτηνωμένος από τη μισαλλοδοξία και τη δεισιδαιμονία.

Παρ' όλα αυτά, ο Τζέφφερσον διατηρούσε ακόμα κάποιες ελπίδες για τους Λατινοαμερικανούς: «Το φως θα μπει επιτέλους στο μυαλό τους και το ζωντανό παράδειγμα που θα δίνουμε, το οποίο θα λειτουργεί τόσο ως παρότρυνση όσο

και ως πρότυπο για την κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθήσουν, μπορεί μακροπρόθεσμα να τους προετοιμάσει ώστε να είναι ικανοί να κυβερνούν τους εαυτούς τους».⁵

Κεντρικό στοιχείο της αμερικανικής ιδεολογίας ήταν ο αντικολεκτιβισμός της – το ανεξάρτητο άτομο μπορεί να είναι πολίτης μιας δημοκρατίας, ο όχλος όχι. Ο κολεκτιβισμός συμβόλιζε όλους τους φόβους που είχαν οι Αμερικανοί επαναστάτες του δεκάτου ογδόου αιώνα για τη διαφθορά της δημοκρατίας τους. Εκτός των Ηνωμένων Πολιτειών η ουσία της μη ελευθερίας συνίστατο στον έλεγχο από άλλους, είτε με όρους φεουδαρχικής δουλείας είτε, όπως στην περίπτωση της Γαλλικής Επανάστασης, αποπλάνησης από ένα κόμμα ή ένα κίνημα. Στην Αμερική –και σταδιακά αλλού– το αντίμετρο σε αυτή την υποδούλωση βρισκόταν στην εκπαίδευση και τον «ορθολογισμό» που παρείχε η επιστήμη. Αλλά παρέμενε, και αντηχούσε από γενιά σε γενιά, ένα ρίσκο ότι αν η Αμερική δεν φρόντιζε και δεν προστάτευε την ελευθερία της, τότε η ιστορία θα μπορούσε να κινηθεί προς την αντίθετη κατεύθυνση· ότι η αμερικανική ελευθερία θα μπορούσε να υπονομευθεί από εισαγόμενες κολεκτιβιστικές ιδέες ή από αμόρφωτους μετανάστες που θα ήταν προσκολλημένοι σε ταυτότητες που οι αμερικανικές ελίτ δεν αναγνώριζαν.

Οι περισσότεροι Αμερικανοί των τελών του δεκάτου ογδόου και των αρχών του δεκάτου ενάτου αιώνα ήταν εξίσου διστακτικοί να αποδεχθούν τη συγκεντρωτική πολιτική ισχύ. Πράγματι, ένα μεγάλο μέρος του ιδεολογικού αφηγήματος στα πρώτα διακόσια χρόνια της αμερικανικής δημοκρατίας επικεντρωνόταν σε τρόπους αποφυγής ενός ισχυρού κράτους. Προκειμένου να πετύχουν τη γενική αποδοχή του εθνικού Συντάγματος στα τέλη του δεκάτου ογδόου αιώνα, για παράδειγμα, ένας αριθμός εξουσιών –συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος της κήρυξης πολέμου– έπρεπε να απομακρυνθεί από το εκτελεστικό. Εκατό χρόνια αργότερα αυτός ο αντισυγκεντρωτισμός απέτρεψε την Αμερική από το να χρησιμοποιήσει το κράτος ως εργαλείο κοινωνικής μεταρρύθμισης κατά τα πρότυπα της Ευρώπης και δημιούργησε καχυποψία, με ιδεολογικούς όρους, απέναντι στις χώρες εκείνες που ακολουθούσαν έναν τέτοιο δρόμο. Κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα, παρά τις περιστασιακές απόπειρες της κρατικά καθοδηγούμενης μεταρρύθμισης και επίσης παρά την τεράστια ανάπτυξη, με απόλυτους όρους, του ομοσπονδιακού κράτους, αυτές οι στάσεις ήταν ακόμα σημαντικές για το πώς έβλεπαν οι Αμερικανικές ελίτ τον κόσμο και τον ρόλο τους μέσα σε αυτόν.

Η επιστήμη ως προϋπόθεση της «ορθολογικής δράσης» αποτελούσε από την αρχή το υπόβαθρο της αμερικανικής πίστης στην οικουμενική σημασία του νέου κράτους. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν η πρώτη χώρα που είχε ιδρυθεί επί των «επιστημονικών αρχών» του Διαφωτισμού. Αυτό σήμαινε ότι το νέο κράτος ήταν ένας πρωτοπόρος για τα κράτη που θα ακολουθούσαν – «το φως που

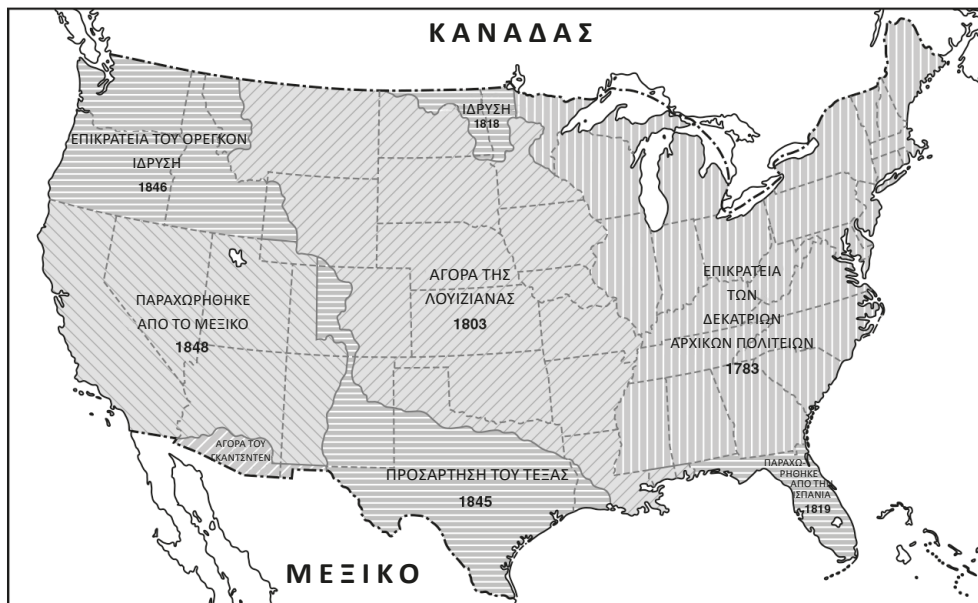
θα μπει στο μυαλό τους», κατά τη διατύπωση του Τζέφφερσον. Αλλά επίσης σήμαινε ότι μία αμερικανική ταυτότητα, κατά τη διάρκεια του δεκάτου ενάτου αιώνα, συνδέθηκε με την ιδέα της νεωτερικότητας, συναρτώντας στενά την τεχνολογία με την υπάρχουσα κοινωνική τάξη στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο μόνος τρόπος για να γίνει κανείς νεωτερικός θα ήταν να μιμηθεί το αμερικανικό παράδειγμα, να «απελευθερώσει» την παραγωγικότητα και την καινοτομία από «αρχαίες» (στη συνέχεια, «παραδοσιακές») κουλτούρες και ιδεολογίες. Μέχρι τον εικοστό αιώνα το μόνο πλαίσιο αναφοράς για τους Αμερικανούς ήταν η Αμερική – η εκπλήρωση, θα μπορούσε να πει κάποιος, της αυτοεκπληρούμενης προφητείας που είχε διατυπωθεί στην αρχή της ύπαρξης της αμερικανικής δημοκρατίας.

Μέρος της «ορθολογικής δράσης» της πρώιμης Αμερικής ήταν η αγορά – η ανταλλαγή προϊόντων και υπηρεσιών αποκλειστικά με βάση την αξία τους σε χρήμα, απελευθερωμένη από την έξωθεν προστασία ή από την ανάγκη. Όπως έχουμε δει, ακόμα και ο Τόμας Τζέφφερσον – ο οποίος μαζί με έναν μεγάλο αριθμό Αμερικανών του δεκάτου ενάτου αιώνα λάτρευε τον αυτάρκη αγρότη ως τον ιδανικό πολίτη – αναγνώριζε την «έφεση για τη ναυσιπλοΐα και το εμπόριο» των συμπατριωτών του τόσο, ώστε να στείλει, ως πρόεδρος, ναυτικές δυνάμεις στη βόρεια Αφρική προκειμένου να προστατεύσει την αμερικανική ναυτιλία. Καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες εκδιομηχανίζονταν στα τέλη του δεκάτου ενάτου αιώνα, η καπιταλιστική αγορά γινόταν μία πραγματικότητα για όλους τους Αμερικανούς και η συμμετοχή σε εκείνη την συνδιαλλαγή, με τη μία ή την άλλη μορφή, έγινε ένα σύμβολο του ανήκειν στην Αμερική. Και καθώς οι αμερικανικές εξαγωγές αναπτύσσονταν στα τέλη του αιώνα, η πίστη στην αγορά μεταμορφώθηκε σε μία ιδιοτελή πίστη στις ανοιχτές διεθνείς αγορές, όπου οι αμερικανικές εταιρείες – που ήταν συχνότερα οι ισχυρότεροι ανταγωνιστές – μπορούσαν να επιδείξουν την ικανότητά τους να βγάζουν χρήματα και την επιχειρηματική τους οργάνωση. Παρόλο που αυτή η πεποίθηση δεν στόχευε πάντα στην πρόσβαση των ξένων στις αμερικανικές αγορές, η ελεύθερη αγορά είχε γίνει μέρος της ιδεολογίας της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής – ως μία ιδέα, μία λογική προέκταση των αξιών του καπιταλισμού και της οικουμενικής ελευθερίας.

Έχοντας προστατεύσει επιτυχώς την πρόσβασή τους στο διεθνές εμπόριο στον πόλεμο του 1812, οι αμερικανικές ελίτ των αρχών του δεκάτου ενάτου αιώνα έστρεψαν την προσοχή τους στην επέκταση που είχε αποτελέσει επαγγελία κατά την ίδρυση του κράτους τους. Μέχρι το τέλος του αιώνα οι στόχοι αυτής της επέκτασης ήταν πρωτίστως ηπειρωτικοί – η ύπαρξη ευρωπαϊκών αποικιακών αυτοκρατοριών σε αμερικανικό έδαφος δεν ήταν ανεκτή για την ελευθερία όπως είχε θεσπιστεί στις Ηνωμένες Πολιτείες. Κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Τζέφφερσον οι Ηνωμένες Πολιτείες αποτελούνταν από πε-

ρίπου 800.000 τετραγωνικά μίλια – μέχρι το 1848 ο αντίστοιχος αριθμός ήταν 3 εκατομμύρια τετραγωνικά μίλια και το 1867, μετά την εξαγορά της Αλάσκας από τη Ρωσία, ήταν περισσότερο από 3,5 εκατομμύρια. Μόνο η τελευταία επέκταση μπορεί να ειπωθεί ότι συνέβη, κατά τη διατύπωση του ιστορικού Bradford Perkins, ως «μεταβίβαση κατόπιν ελεύθερης διαπραγματεύσεως». Οι άλλες –Λουιζιάνα, Φλόριντα, Τέξας, τα Βορειοδυτικά, οι κατακτήσεις εδαφών του Μεξικού το 1848– προέκυψαν όλες ως αποτέλεσμα πολέμου, πραγματωμένου ή επαπειλούμενου. Η εικόνα που καθιστούσε την κατοχή της ηπείρου «πρόδηλο πεπρωμένο» της Αμερικής (manifest destiny), ένας όρος που πρωτοχρησιμοποιήθηκε το 1845, εξέφραζε ως μύθο αυτό που στην πραγματικότητα ήταν ένα μάλλον συγκεκριμένο ιμπεριαλιστικό πρόγραμμα.⁶

Όμως με διαφορά οι πιο σημαντικές παρεμβάσεις του δεκάτου ενάτου αιώνα έλαβαν χώρα εναντίον των ιθαγενών αμερικανικών εθνών. Στο όνομα του ορθολογισμού και της προόδου, η αμερικανική κυβέρνηση επιχείρησε να ελέγξει και σε μερικές περιπτώσεις να εξολοθρεύσει όλα τα έθνη που είχαν εγκατασταθεί πριν από τον δέκατο έβδομο αιώνα στην έκταση που θα καταλάμβαναν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτές οι παρεμβάσεις –εναντίον εκείνων που, παρά τις ανταγωνιστικές ιμπεριαλιστικές διεκδικήσεις, στο πρώτο μέρος του δεκάτου ενάτου αιώνα ήταν εκεί ελέγχοντας ακόμα το μεγαλύτερο μέρος της ηπείρου– έθεσαν το πλαίσιο για τον τρόπο αντιμετώπισης των χωρών που για λό-

Χάρτης 1 Οι φάσεις της επέκτασης των Ηνωμένων Πολιτειών στη Βόρεια Αμερική μέχρι το 1914.

γους χαμηλού επιπέδου «ορθολογικής δράσης» δεν μπορούσαν να λάβουν την ελευθερία ως δώρο από την Αμερική. Ο «έλεγχος» έγινε η προτιμώμενη μέθοδος εξάπλωσης των αμερικανικών επιδιώξεων πέρα από τις θάλασσες, σε μέρη όπου η ελευθερία ως τότε δεν ήταν επιλογή.⁷

Το ζήτημα του ελέγχου εκείνων που δεν ήταν ακόμα αντάξιοι των επιπέδων της ελευθερίας που αναγνωρίζονταν στους λευκούς Αμερικανούς ήταν επίσης κρίσιμο ως προς τον τρόπο διαχείρισης της εσωτερικής αφρικανικής παροικίας που είχε έρθει με τους Ευρωπαίους. Ενώ τουλάχιστον κατά τον δέκατο ένατο αιώνα η δουλεία ήταν όλο και πιο απεχθής στους περισσότερους Αμερικανούς, οι μαύροι έπρεπε ακόμα να βρίσκονται υπό έλεγχο, από φόβο μήπως η έλλειψη «ορθολογικής δράσης» εκ μέρους τους μπορούσε να διαταράξει την πρόοδο της Αμερικής. Μετά την περίοδο της Ανοικοδόμησης, ο ρατσισμός του Νότου και τα σχέδια «βελτίωσης» στον Βορρά αποστέρησαν ουσιαστικά από τον μαύρο πληθυσμό δικαιώματα μέχρι το τέλος του δεκάτου ενάτου αιώνα, αφήνοντας ως παρακαταθήκη, όπως θα δούμε, τόσο τεχνικές ελέγχου προκειμένου να χρησιμοποιηθούν στο εξωτερικό όσο και, τελικά, μία ιδεολογική πρόκληση απέναντι στις αμερικανικές αντιλήψεις περί ελευθερίας.

Στο τέλος του δεκάτου ενάτου αιώνα, την ίδια περίοδο κατά την οποία αναδύθηκε το ζήτημα των Ηνωμένων Πολιτειών ως υπερπόντιας ιμπεριαλιστικής δύναμης για πρώτη φορά, η διπλή όψη της μετανάστευσης από το εξωτερικό γινόταν επίσης ολόένα και πιο ξεκάθαρη για πολλούς Αμερικανούς. Από τη μία, οι Αμερικανοί τότε —όπως και κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και σήμερα— αναγνώριζαν ότι η αυξανόμενη μετανάστευση αποτελούσε επιβεβαίωση της επιτυχίας της Αμερικής. Από την άλλη, οι λευκοί στον Βορρά άρχισαν να ανησυχούν όλο και περισσότερο σχετικά με την απειλή για τις «αμερικανικές αξίες» που θα μπορούσε να προκύψει από την είσοδο «μη αφομοιώσιμων αλλοδαπών». Από το 1870 ως το 1920, ενώ οι Αμερικανοί υποδέχθηκαν 26 εκατομμύρια νέους μετανάστες, φυλετικά και εθνοτικά στερεότυπα ήρθαν να καθορίσουν την αρχική τους «κατάταξη» στην Αμερικανική κοινωνία και, σε κάποιες περιπτώσεις, ποιοι θα έπρεπε να μείνουν εκτός. Ο Chinese Exclusion Act (Νόμος Εξαίρεσης των Κινέζων) του 1882 ήταν ο πρώτος μίας σειράς από τέτοιους νόμους και υποστηριζόταν από οργανισμούς όπως ο Immigration Restriction League (Σύνδεσμος για τον Περιορισμό της Μετανάστευσης), που επιχειρούσε να κρατήσει εκτός τους «φυλετικά κατώτερους» ανθρώπους. Αυτός ο αποκλεισμός ήταν σημαντικός, όπως υποστηριζόταν, καθώς η ελεύθερη μετανάστευση θα εμπόδιζε την Αμερική να ανταποκριθεί στην παγκόσμια επαγγελία της. «Πιστεύουμε», είπε μία αντιπροσωπεία από το Ουαϊόμινγκ στους United Mine Workers of America (Ένωση Εργατών Μεταλλείων της Αμερικής) το 1904,

ότι οι Αμερικανοί σήμερα, όπως το 1776, αντιπροσωπεύουν την ανεξαρτησία και την πιο ευγενή αρρενωπότητα· ο Ιάπωνας εργάτης, όπως τον συναντάμε στα ορυχεία μας και σε άλλες βιομηχανίες, δεν αντιπροσωπεύει τίποτα. Ο Γιαπωνέζος όπως και ο Κινέζος, δουλεύει για ό,τι είναι διατεθειμένη η εταιρεία να τον πληρώσει και επιστρέφει ένα μέρος του εισοδήματός του τακτικά σε έναν Ιάπωνα πράκτορα, που λέγεται «αφεντικό», προφανώς για να παρακάμψει τεχνικά τον νόμο που απαγορεύει τη συμβεβλημένη εργασία.⁸

Καθώς η ιδέα του πρόδηλου πεπρωμένου διαμόρφωνε όλο και πιο ενεργά τις αντιλήψεις των Αμερικανών για τον ρόλο της χώρας τους, το ερώτημα των ορίων αυτού του πεπρωμένου γινόταν όλο και πιο αμφιλεγόμενο. Μπορούσε μία ιδεολογία που ήταν στην ουσία της οικουμενική και τελεολογική να περιορίζει τη δυνατότητα εφαρμογής της στις ακτές της Βόρειας Αμερικής; Στις αρχές του δεκάτου ενάτου αιώνα οι εξωτερικές παρεμβάσεις περιορίζονταν στην πολιτική υποστήριξη και, σε μερικές περιπτώσεις στη Νότια Αμερική, σε παροχές προς ευνοούμενες ομάδες ή κινήματα. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, υποστήριζε ο Τζων Κούνιζυ Άνταμς το 1821, έπρεπε να κάνουν μια διάκριση ανάμεσα στην έκφραση των συμπαθειών τους και τη χρήση στρατιωτικής ισχύος:

Οποδήποτε έχει ξεδιπλωθεί ή θα ξεδιπλωθεί το λάβαρο της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας, εκεί θα βρίσκεται η καρδιά της, η ευλογία της και οι προσευχές της. Αλλά δεν πηγαίνει στο εξωτερικό σε αναζήτηση τεράτων για να τα καταστρέψει. Είναι αυτή που εύχεται την ελευθερία και την ανεξαρτησία όλων. Είναι όμως υπερασπίστρια και τιμωρός μόνο για τον δικό της λαό.⁹

Έως τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα, ωστόσο, ένα ολοένα ισχυρότερο επιχείρημα προβαλλόταν, ότι δηλαδή οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν καθήκον να συνδράμουν την «ελευθερία και την ανεξαρτησία» και άλλων, που βρίσκονταν εκτός των νέων συνόρων της. Υπήρχαν πολλοί λόγοι για αυτή τη στροφή. Οι επιτυχίες της αμερικανικής εκβιομηχάνισης και ο επαναπροσανατολισμός της κοινωνίας στη γραμμή του καπιταλισμού μετά τον εμφύλιο πόλεμο ενίσχυσαν την πίστη των ελίτ ότι το μήνυμά τους απευθυνόταν και σε άλλα έθνη. Ο έλεγχος της Βόρειας Αμερικής είχε ολοκληρωθεί στο μέτρο του δυνατού χωρίς την ενσωμάτωση των κατώτερων Λατίνων του Μεξικού ή τη σύγκρουση με τη Βρετανική Αυτοκρατορία για τον Καναδά. Η αρπαγή γης εκ μέρους των Ευρωπαίων ιμπεριαλιστών στην Αφρική και την Ασία έθετε την πρόκληση για τον τρόπο με τον οποίο οι «ανεπτυγμένες» χώρες έπρεπε να συναναστρέφονται τα λιγότερο ανεπτυγμένα έθνη. Αμερικανοί ιεραπόστολοι είχαν αρχίσει να μεταφέρουν στο εξωτερικό τις εκστρατείες του δεκάτου ενάτου αιώνα για τον

κοινωνικό έλεγχο και την κοινωνική βελτίωση. Και, τελικά, η εξάπλωση του αμερικανικού εμπορίου έτρεφε τις ελπίδες για νέες εξωτερικές αγορές, ή έστω τον φόβο ότι τέτοιες αγορές, αν δημιουργούνταν, θα μπορούσαν να κυριευθούν από άλλους.

Θα ήταν ακόμα λάθος να δούμε την αμερικανική κατοχή της Χαβάης (1897) και την κατοχή των Φιλιππίνων και της Κούβας στον απόηχο του Ισπανοαμερικανικού Πολέμου (1898) ως πολύ ριζοσπαστική παρέκκλιση στις εξωτερικές σχέσεις των Ηνωμένων Πολιτειών. Η αμερικανική εμπλοκή στην Ανατολική Ασία, τόσο με εμπορικούς όσο και με πολιτικούς όρους, πηγαίνει πίσω στη δεκαετία του 1840 – σε τελική ανάλυση οι αμερικανικοί στόλοι ήταν που επέβαλαν το δυτικό εμπόριο στην Ιαπωνία το 1854. Ο Πόλεμος του Μεξικού το 1846-48 –στον οποίον ο Μάθιου Πέρρυ, που απέκτησε αργότερα φήμη για τη δράση του στην Ιαπωνία, είχε υπηρετήσει με διάκριση– έφερε επίσης τις Ηνωμένες Πολιτείες σε στενότερη επαφή με την Καραϊβική και την Κεντρική Αμερική. Το 1855 ο Αμερικανός Ουίλλιαμ Ουόκερ αυτοανακηρύχθηκε κυβερνήτης της Νικαράγουα και πολλοί άλλοι τυχοδιώκτες στο τέλος του δεκάτου ενάτου αιώνα επιχείρησαν να ακολουθήσουν το παράδειγμά του.¹⁰ Και, όπως ξέρουμε, ο αμερικανικός παρεμβατισμός στην Καραϊβική δεν τερματίστηκε με την Κούβα: μεταξύ 1898 και 1920 Αμερικανοί πεζοναύτες χρησιμοποιήθηκαν σε τουλάχιστον είκοσι ξεχωριστές περιπτώσεις στην περιφέρεια.

Αυτό που κάνει το τέλος της δεκαετίας του 1890 ξεχωριστό, πάντως, ήταν η προθυμία του αμερικανικού ομοσπονδιακού κράτους επί ΜακΚίνλεϊ και Ρούζβελτ να αναλάβει την πολιτική ευθύνη για τους υπερπόντιους λαούς που ζούσαν υπό τον έλεγχό του. Κατά έναν τρόπο, οι ιστορικοί σωστά είδαν την εγκαθίδρυση μίας υπερπόντιας αυτοκρατορίας ως παρέκκλιση – μία βραχυπρόθεσμη αντίδραση στο αποκορύφωμα του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού και μία απόπειρα για συμμόρφωση στο παγκόσμιο σύστημα που είχε δημιουργήσει. Αναλαμβάνοντας το «χρέος του λευκού άνδρα» –όπως τις εκλιπαρούσε ο Κίπλινγκ να κάνουν στο ποίημά του– οι Ηνωμένες Πολιτείες βρήκαν τη θέση τους ως μία από τις δυτικές μεγάλες δυνάμεις. Το πρόβλημα για τους Αμερικανούς ιμπεριαλιστές ήταν, πάντως, ότι η Αμερική γινόταν γρήγορα κάτι παραπάνω από άλλη μία μεγάλη δύναμη μεταξύ πολλών άλλων: δεδομένης της οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος της, δε χρειαζόταν να συμμορφωθεί ή να αναλάβει έναν ρόλο που, με ιδεολογικούς όρους, της ήταν ξένος. Αντί να είναι μία αποικιακή δύναμη, οι Ηνωμένες Πολιτείες γίνονταν γρήγορα ο προστάτης και ο εξισορροπητής ενός καπιταλιστικού παγκόσμιου συστήματος.

Αυτός ήταν ο ρόλος που ανέλαβε επίσημα η Αμερική –ακόμα και σε σχέση με την ίδια την Ευρώπη– κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Για τον Γούντροου Ουίλσον και πολλούς από τους συγχρόνους του, η απόφαση της εισόδου στον πόλεμο σήμαινε ότι η Αμερική μπορούσε να ξεκινήσει να αναδια-

μορφώνει έναν κόσμο στον οποίο υπήρχαν πάρα πολλά στραβά που θα έπρεπε να διορθωθούν και όπου η αμερικανική εμπειρία θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μοτίβο. Η επέμβαση, είχε καταλήξει ο Ουίλσον μέχρι το 1917, ήταν ο μόνος τρόπος προκειμένου να επιτευχθεί «μία λογική ειρηνική διευθέτηση και η ανοικοδόμηση της παγκόσμιας τάξης». ¹¹ Αυτό που ο Ουίλσον αισθανόταν ότι ήταν καλό για τον κόσμο —όπως παρουσιάζεται στα Δεκατέσσερα Σημεία του— θα ήταν επίσης, απαραίτητα, καλό για την Αμερική.

«ΞΕΝΟΙ» ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ

Στη συνολική προσέγγιση της Αμερικής απέναντι στα διεθνή ζητήματα, ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος συμβόλιζε πρώτα και κύρια έναν εκφυλισμό της Ευρώπης και των κύριων δυνάμεών της στο επίπεδο σχεδόν ενός ανορθολογικού νηπιού. Η Ευρώπη, από την οποία είχε αρχικά λάμψει το φως για το οποίο μιλούσε ο Τζέφφερσον, είχε ατιμαστεί μέσα σε ένα όργιο αίματος και μίσους. Επαφίόταν στην Αμερική —μία από τις νικήτριες δυνάμεις του πολέμου και, όταν τελείωσε, αναμφίβολα της ισχυρότερης δύναμης στον κόσμο— να βάλει τα πράγματα στη θέση τους. Ο πρόεδρος Γούντροου Ουίλσον, ένας παρεμβατιστής μεταρρυθμιστής στο εσωτερικό και στο εξωτερικό και ένας (πολιτικός) επιστήμονας που έβλεπε την αποστολή της Αμερικής ως δημιουργού μίας νέας διεθνούς τάξης που θα απέτρεπε τον πόλεμο μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων στο μέλλον, εστίασε σε δύο βασικά προβλήματα: τον εθνικισμό και την επανάσταση. Το να κατανοήσει κανείς τις προσεγγίσεις του απέναντι σε αυτή τη διττή πρόκληση είναι κρίσιμο προκειμένου να κατανοηθεί το αφήγημα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής μέχρι το τέλος του εικοστού αιώνα.

Ο Ουίλσον έβλεπε τον εθνικισμό (αυτοδιάθεση, όπως τον αποκαλεί) ως τον μοναδικό μηχανισμό μέσω του οποίου θα μπορούσαν να δημιουργηθούν σταθερά κράτη, τα οποία στη συνέχεια, με αμερικανική βοήθεια, θα μπορούσαν να μπουν στον δρόμο για τη δημοκρατία. Αλλά, όπως είχε δείξει ο πόλεμος, ο εθνικισμός είχε και ένα άλλο πρόσωπο, γεμάτο με εκείνα τα άγρια και χυδαία χαρακτηριστικά που είχαν σφραγίσει τη μοίρα της Γερμανίας στον δρόμο για την καταστροφή. Όπως είχε σημειώσει ο πρόεδρος ήδη κατά τη διάρκεια του πολέμου, μία πολύ λεπτή γραμμή χώριζε τις «θετικές επιθυμίες» από την «αναρχία» (ίσως ο αγαπημένος επικριτικός όρος του Ουίλσον), και η μεταπολεμική κατάσταση στην Ευρώπη τού είχε δώσει πολλά παραδείγματα της τελευταίας. Ενώ η υποστήριξη του Ουίλσον για την εθνική αυτοδιάθεση βοήθησε πολλά εθνικιστικά σχέδια να γίνουν πραγματικότητα στα συντρίμια του πολέμου στην Κεντρική και την Ανατολική Ευρώπη, ανέστειλε την αμερικανική υποστήριξη για πολλά άλλα, ιδιαίτερα εκεί όπου φοβόταν ότι οι κινητήριες

δυνάμεις θα ήταν ο ριζοσπαστισμός ή ο σοσιαλισμός. Οι φόβοι του Ουίλσον για την έλλειψη τάξης —που είχε κληρονομήσει από την πρώιμη εμπειρία του στη Βιρτζίνια την περίοδο της Ανοικοδόμησης— τον οδήγησαν να συμμεριστεί την έμφαση που έδιναν οι κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Βρετανίας στη σταθερότητα μάλλον παρά στη λαϊκή βούληση, κατά τις ειρηνευτικές συνομιλίες στην Ευρώπη.

Για τον κόσμο έξω από την Ευρώπη τα αρνητικά αποτελέσματα της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας ήταν η πρόκληση που ορθωνόταν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αντί να ανυψώσουν τους λαούς που είχαν υπό την κηδεμονία τους σε υψηλότερα επίπεδα πολιτισμού, οι Ευρωπαίοι αποικιοκράτες τούς είχαν εκμεταλλευθεί και τους είχαν κακοποιήσει, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο δυνητικά φυτώρια χάους και αναρχίας. Ακόμα και για τις βρετανικές αποικίες όπως ήταν η Ινδία —που συχνά θεωρείτο κατά τη διάρκεια του δεκάτου ενάτου αιώνα ως ένα λαμπρό υπόδειγμα αγαθής αποικιακής διακυβέρνησης— η αμερικανική κοινή γνώμη στην περίοδο του μεσοπολέμου γινόταν όλο και πιο επικριτική. Αλλά, από την αρχή, αυτή η ανανεωμένη αντιαποικιακή κριτική συνάντησε προβλήματα από πλευράς εναλλακτικών. Από τη στιγμή που οι Ευρωπαίοι είχαν τόσο συχνά αποτύχει στις εκπολιτιστικές τους αποστολές, η πραγματική ανεξαρτησία για τις αποικίες θα οδηγούσε μόνο σε περισσότερη αστάθεια και οδύνη. Η Μεξικανική Επανάσταση, που εκτυλισσόταν στο κατώφλι της Αμερικής, ήταν για τον Ουίλσον ένα φρικτό παράδειγμα του τι θα παρήγαγε αυτού του είδους η αστάθεια.

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1920 ο φόβος για το πού θα μπορούσε να οδηγήσει η αστάθεια και η άγνοια έγινε εντονότερος λόγω της Ρωσικής Επανάστασης και των επακολούθων της. Αρχικά, το 1917, η κατάρρευση της κυβέρνησης του τσάρου χαιρετίστηκε από πολλούς Αμερικανούς, που έβλεπαν στον τσαρισμό την πιο αντιδραστική μορφή εξουσίας στην Ευρώπη και έλπιζαν ότι οι πολιτικές του νέου καθεστώτος θα ακολουθούσαν μία τροχιά όχι πολύ διαφορετική από εκείνη της Αμερικανικής Επανάστασης. Αλλά ο αυταρχικός κολεκτιβισμός των Μπολσεβίκων και η έμφαση που απέδιδαν στη διάρκεια και τον διεθνή χαρακτήρα της επανάστασής τους, σύντομα απομάκρυνε οποιαδήποτε καλή θέληση είχε υπάρξει μεταξύ των αμερικανικών ελίτ. Αντιθέτως, κατά τη διάρκεια των επόμενων ετών ο σοβιετικός κομμουνισμός κατέληξε να θεωρείται ως ένας θανάσιμος αντίπαλος του αμερικανισμού, καθώς προβαλλόταν ως μία εναλλακτική νεωτερικότητα· ένας τρόπος με τον οποίο οι φτωχοί και οι καταπιεσμένοι λαοί θα μπορούσαν να αμφισβητήσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους χωρίς να αντιγράψουν το αμερικανικό μοντέλο. Ήδη έως το 1918 η αμερικανική κυβέρνηση είχε συνταχθεί με άλλες αυτοκρατορικές μεγάλες δυνάμεις σε μία στρατιωτική επέμβαση εναντίον των Μπολσεβίκων.

Η μεταπολεμική απροθυμία της Αμερικής να ηγηθεί στους διεθνείς οργα-

νισμούς που είχε ιδρύσει ο Ουίλσον συχνά αποδίδεται σε μία αντίληψη των Αμερικανών ότι προδόθηκαν πολιτικά αφότου η Ευρώπη αγνόησε τις αμερικανικές θέσεις στα συνέδρια των ειρηνευτικών συνομιλιών. Αλλά ο λεγόμενος «απομονωτισμός» των δεκαετιών του 1920 και 1930 έχει βαθύτερες ρίζες από μια δυσαρέσκεια σχετικά με διπλωματικές διαπραγματεύσεις. Ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες μετατρέπονταν στην ισχυρότερη βιομηχανική δύναμη του κόσμου, η μετανάστευση είχε αυξηθεί με ποικίλους τρόπους, φτάνοντας στο απόγειό της στα χρόνια πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ενώ στην αρχή αποδέχονταν θεωρητικά την ανάγκη για εισαγωγή εργατικών χεριών προκειμένου να ανταποκριθούν στην παραγωγικότητα (και την εξαγωγική προοπτική) της αμερικανικής βιομηχανίας, πολλοί Αμερικανοί ανησυχούσαν τι θα μπορούσαν να σημαίνουν οι «νέες» ομάδες μεταναστών από ιδεολογική άποψη — θα μπορούσαν οι αρχές της ελευθερίας να αντέξουν στις ροές Λατίνων, Σλάβων ή Ασιατών μεταναστών· ανθρώπων που με φυλετικούς όρους δε φαίνονταν να φέρουν τις αξίες που απαιτούνταν για ορθολογική συμπεριφορά; Θα μπορούσε η ανάμειξη της Αμερικής σε παγκόσμιο επίπεδο να μολύνει κυριολεκτικά την ιδέα της ελευθερίας στην πατρίδα;

Στην Αμερική μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο —την περίοδο κατά την οποία μεγάλωσαν οι περισσότεροι ηγέτες του Ψυχρού Πολέμου— η ιδέα ότι η Ευρώπη και ο κόσμος είχαν αποδειχθεί απροετοίμαστοι για την αμερικανική τάξη και οργάνωση, καθώς και για τις ιδέες των δικαιωμάτων, συγχωνεύτηκε με την ανησυχία για τα αποτελέσματα της μετανάστευσης. Με ιδεολογικούς όρους θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αυτές οι δύο αντιλήψεις ενισχύονταν η μία από την άλλη· αν οι ξένες χώρες δεν είχαν φτάσει ακόμα τα απαραίτητα επίπεδα πολιτισμού που απαιτούνταν για να δεχθούν το μήνυμα της Αμερικής, τι συνέβαινε τότε με τις μάζες που από τις ίδιες ακριβώς χώρες έρχονταν στις Ηνωμένες Πολιτείες; Η μετανάστευση θα μπορούσε να συνταράξει την αμερικανική δημοκρατία και να τη νικήσει με τρόπους που ξένες δυνάμεις δεν ήταν πλέον σε θέση να κάνουν. Και ο τρόπος προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτή η εσωτερική πρόκληση ήταν μέσω του περιορισμού των μεταναστευτικών ροών από «λιγότερο πολιτισμένους» λαούς και ο εξαμερικανισμός των ξένων που βρίσκονταν ήδη μέσα.

Το βασικό εμπόδιο στη διαδικασία του εξαμερικανισμού των ξένων στο εσωτερικό ήταν οι ιδέες από τις οποίες είχαν μολυνθεί αυτοί πριν φτάσουν στις αμερικανικές ακτές. Μέχρι τη δεκαετία του 1920 η πιο απειλητική από αυτές ήταν ο κομμουνισμός, τόσο λόγω του επαναστατικού του κολεκτιβισμού όσο και επειδή ισχυριζόταν ότι εκπροσωπούσε μία εκδοχή της νεωτερικότητας πιο εξελιγμένη από αυτή που είχε να παρουσιάσει η Αμερική. Όπως πίστευαν οι αμερικανικές ελίτ, ο τελευταίος ισχυρισμός δεν ήταν μόνο λάθος στην ουσία του, αλλά αποτελούσε επίσης μία διακηρυγμένη πρόκληση για τον οικουμενι-

σμό και την τελεολογία που βρισκόταν ενσωματωμένη στην ιδεολογία τους. Απλώς δεν υπήρχε χώρος, εντός ή εκτός των Ηνωμένων Πολιτειών, για μία οικουμενική ιδεολογία που δημιουργούσε έναν κόσμο που θα λειτουργούσε με βάση διαφορετικές αρχές και με ένα διαφορετικό τελικό σημείο από τη δική τους εικόνα. Ο κομμουνισμός —και, εμμέσως, ο κολεκτιβισμός σε όλες του τις μορφές— υπό αυτή την έννοια έπρεπε να ενταχθεί στην ίδια κατηγορία με τα παραδοσιακά και τα αντινεωτερικά χαρακτηριστικά της Ευρώπης που είχαν εκδηλωθεί με τέτοιο καταστροφικό τρόπο στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η ύπαρξη ενός αμερικανικού Κομμουνιστικού Κόμματος, από το 1921, έγινε επομένως μία ιδεολογική εκδήλωση δυσανάλογη προς τον περιορισμένο αριθμό ακολούθων που κατέληξε να έχει το κόμμα. Για πολλούς Αμερικανούς, η ίδια η ύπαρξη ενός τέτοιου κόμματος (μαζί με άλλα κακά, όπως το οργανωμένο έγκλημα) κατεδείκνυε την ανάγκη για εξαμερικανισμό και επαγρύπνηση στην πατρίδα. Την ίδια στιγμή, η ύπαρξη ενός αμερικανικού Κομμουνιστικού Κόμματος έγινε, για μία σύντομη στιγμή κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης, ένα σημάδι για μερικούς από αυτούς από τους απόκληρους του αμερικανισμού ότι μπορούσαν να οραματιστούν και άλλες μεθόδους κοινωνικής οργάνωσης, ακόμα και στην Αμερική. Ο συγγραφέας Richard Wright, που μπήκε στο κόμμα για λίγο, έχοντας ξεφύγει από την οργανωμένη ρατσιστική καταπίεση στον Νότο, έγραψε απαξιωτικά ότι

η τόσο νεαρή και τόσο νέα Αμερική μας, λάγνα επειδή είναι μόνη, επιθετική επειδή είναι φοβισμένη, επιμένει να βλέπει τον κόσμο με όρους καλού και κακού, ιερού και σατανικού, υψηλού και χαμηλού, άσπρου και μαύρου· η Αμερική μας είναι τρομοκρατημένη από την πραγματικότητα, από την ιστορία, από τις εξελίξεις, από την ανάγκη. Παίρνει τον εύκολο δρόμο και καταριέται αυτά που δε μπορεί να κατανοήσει, αποκλείει αυτούς που μοιάζουν διαφορετικοί και σώζει τη συνείδησή της τυλιγμένη με έναν μανδύα δικαιοσύνης.¹²

Η μεγάλη πλειοψηφία των Αμερικανών, παρ' όλα αυτά, έβλεπε την ανάπτυξη των αυταρχικών κολεκτιβιστικών ιδεολογιών στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης με καχυποψία και φόβο. Αν και ο κομμουνισμός αποτελούσε με πολλούς τρόπους την πραγματική πρόκληση, δεν ήταν δύσκολο να δει κανείς ομοιότητες μεταξύ της πίστης στον κομμουνισμό —ιδιαίτερα με τη σταλινική του μορφή— και άλλων σύγχρονων πολιτικών κατευθύνσεων, όπως ο φασισμός ή ο εθνικοσοσιαλισμός. Όλες αυτές αποτελούσαν πρόκληση για την Αμερική. «Σε έναν κόσμο υψηλών εντάσεων και αταξίας, σε έναν κόσμο όπου ο σταθερός πολιτισμός βρίσκεται στην πραγματικότητα υπό απειλή», έλεγε ο Φράνκλιν Ρούζβελτ στην ομιλία του για την Κατάσταση της Ένωσης

το 1938, «καθίσταται ευθύνη του κάθε έθνους που αγωνίζεται για ειρήνη στην πατρίδα και μεταξύ των άλλων εθνών να είναι αρκετά δυνατό ώστε να διασφαλίξει την τήρηση αυτών των αρχών για ειρηνική επίλυση των συγχρούσεων, που αποτελούν εν τέλει τη μοναδική βάση για την κανονική ζωή».¹³

Αν και τα διδάγματα που εξήχθησαν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οδήγησαν τις αμερικανικές κυβερνήσεις των δεκαετιών του 1920 και του 1930 να θέσουν υπό αμφισβήτηση την αξία της απευθείας στρατιωτικής επέμβασης, η μεσοπολεμική περίοδος στις εξωτερικές σχέσεις των Ηνωμένων Πολιτειών μόλις μετά βίας αξίζει να χαρακτηριστεί ως «απομονωτισμός». Αντιθέτως, αυτές οι δύο δεκαετίες αποτέλεσαν την τομή για την Αμερική ως το κέντρο της παγκόσμιας οικονομίας, ιδιαίτερα σε σχέση με τον Τρίτο Κόσμο. Στη Λατινική Αμερική, οι Ηνωμένες Πολιτείες αντικατέστησαν τη Βρετανία ως η κύρια οικονομική δύναμη και το αμερικανικό μερίδιο των εξαγωγών στην Ανατολική Ασία σχεδόν τριπλασιάστηκε μεταξύ 1920 και 1940. Σε έναν κόσμο όπου η Μεγάλη Ύφεση εξανάγκαζε πολλούς να ξεκινήσουν να εξετάζουν νέα μοντέλα για τα έθνη τους, οι αμερικανικές ιδέες ακολουθούσαν τα αμερικανικά προϊόντα σε βαθμό που λίγοι Αμερικανοί –από τον φόβο τους για τις εξωτερικές προκλήσεις– συνειδητοποιούσαν. Αυτή η επίδραση ήταν πολύ πιο βαθιά από εκείνη των αμερικανικών μοντέλων παραγωγής ή διοίκησης. Στον τρόπο ζωής του πληθυσμού των αστικών κέντρων, στην Ευρώπη και τον Τρίτο Κόσμο, η Αμερική καθιερώθηκε ως η επιτομή της νεωτερικότητας, μεταφέροντας ιδέες που υπονόμευαν τις υπάρχουσες ιδέες περί στάτους, τάξης ή ταυτότητας.

Η διχοτομία που υπήρχε μεταξύ της εγχώριας οπτικής των ελίτ, ότι δηλαδή οι Ηνωμένες Πολιτείες βρίσκονταν υπό πίεση από το εσωτερικό και το εξωτερικό, και της διεθνούς οπτικής της Αμερικής ως ενός κράτους που επεκτεινόταν και όπου επικρατούσε μεγάλη αφθονία αναπαραγόταν από τη δεκαετία του 1930 και έπειτα στις ρωγμές που είχε δημιουργήσει η Μεγάλη Ύφεση στην αμερικανική πολιτική. Πολλοί υποδέχθηκαν το New Deal του Ρούζβελτ και τις κρατικά κατευθυνόμενες μεταρρυθμίσεις που ακολούθησαν ως μία απαραίτητη παραχώρηση στον κολεκτιβισμό, ενώ άλλοι αντιμετώπισαν με φόβο τις πρωτοβουλίες της κυβέρνησης και τις είδαν σαν επιβεβαίωση της πολιτικής, πολιτισμικής και ηθικής παρακμής που είχε επιβληθεί στην Αμερική από «ξένες» επιρροές. Και οι δύο κατευθύνσεις –η «φιλελεύθερη» και η «συντηρητική»– ήταν αντικομμουνιστικές, αλλά η τελευταία ήταν πιο επιφυλακτική απέναντι στην απευθείας στρατιωτική επέμβαση κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1930 και για το μεγαλύτερο μέρος του Ψυχρού Πολέμου. Και οι δύο έβλεπαν τα διεθνή ζητήματα ως μία προέκταση της ερμηνείας τους για τον εσωτερικό ρόλο της Αμερικής, με τους συντηρητικούς να κατηγορούν τους αντιπάλους τους ότι είναι «ήπιοι με τον κομμουνισμό» και τους φιλελεύθερους

να υποστηρίζουν ότι οι συντηρητικοί ήταν απρόθυμοι να κάνουν τις θυσίες που απαιτούνταν για να «γίνει ο κόσμος ασφαλής για τη δημοκρατία».

Ενώ οι αντιδράσεις στη Μεγάλη Ύφεση ήταν οι βασικοί πρόδρομοι της ψυχροπολεμικής οπτικής της Αμερικής για τον κόσμο, αυτό που διαμόρφωσε τις στρατηγικές των ΗΠΑ ήταν ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Η ιαπωνική επίθεση το 1941 επιβεβαίωσε ότι ο παρεμβατισμός και η παγκόσμια μεταρρύθμιση ήταν βασικά στοιχεία για την επιβίωση της Αμερικής – τα «τέρατα» θα έπρεπε να καταστραφούν αν οι Ηνωμένες Πολιτείες επρόκειτο ποτέ να νιώσουν ξανά ασφαλείς. Ήταν η φιλελεύθερη ερμηνεία της ιδεολογίας της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής που έκανε τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την κατάσταση που άφησε πίσω του εργαστήριο για την παγκόσμια μεταρρύθμιση. Όπως ο Ουίλσον στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Φράνκλιν Ρούζβελτ πίστευε ότι οι «θετικοί εθνικισμοί» αποτελούσαν τον καλύτερο φρουρό εναντίον των αυταρχικών ιδεολογιών, αλλά με την κρίσιμη διαφορά ότι η Αμερική αυτή τη φορά μπορούσε και έπρεπε να βοηθήσει στη διαμόρφωση του περιεχομένου αυτών των εθνικισμών και των μεταρρυθμίσεων που οραματίζονταν για τις χώρες τους όταν θα απελευθερώνονταν από την απειλή του εχθρού. Όπως στην Αμερική, η μελετημένη μεταρρύθμιση θα μπορούσε να κατευθύνει τις δράσεις αυτών που είχαν ονειρευτεί την επανάσταση προς μία «νεωτερική» κατεύθυνση. Αναφερόμενος στις συνέπειες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Φράνκλιν Ρούζβελτ τον Οκτώβριο του 1944 υποσχέθηκε ότι «δε θα σταματήσουμε να επιθυμούμε να ζήσουμε ως ένα ώριμο έθνος που ατενίζει απέραντους ορίζοντες. Πρέπει να αναλάβουμε ολόκληρη την ευθύνη μας, να ασκήσουμε όλη μας την επιρροή και να βοηθήσουμε και να ενθαρρύνουμε όλους αυτούς που φιλοδοξούν για την επικράτηση της ειρήνης και της ελευθερίας».¹⁴

Η αμερικανική ανάμειξη στην Κίνα κατά τη διάρκεια του πολέμου είναι το καλύτερο παράδειγμα για το πώς η Ουάσινγκτον επιχειρούσε να καθοδηγήσει συμμαχικά καθεστώτα που θεωρούνταν ανεπαρκή ως προς το ταλέντο, την εκπαίδευση και το ηθικό σθένος για μεταρρύθμιση. Ενώ ο ηγέτης Τζιάνγκ Τζιεσί (Τσιάνγκ Κάι-σεκ) έβλεπε τη συμμαχία του με τις Ηνωμένες Πολιτείες ως έναν γάμο συμφέροντος που είχε ως στόχο, πρώτα, την Ιαπωνία και, ύστερα, μετά την ήττα του Τόκιο, τους Κινέζους κομμουνιστές, πολλοί στην Ουάσινγκτον έβλεπαν τη σινο-αμερικανική συνεργασία ως λευκή επιταγή για τον εκσυγχρονισμό της κινεζικής κοινωνίας και του κινεζικού κράτους. Όταν ο Τζιάνγκ αποδείχθηκε απρόθυμος να δεχθεί καθοδήγηση από τους Αμερικανούς, αντί να αποχωρήσουν, οι Ηνωμένες Πολιτείες επιχείρησαν να αντικαταστήσουν τον Κινέζο ηγέτη με άλλους αντικομμουνιστές που θα ήταν πιο πρόθυμοι να ακούσουν τις αμερικανικές συμβουλές. Αν και τελικά ανεπιτυχές στην Κίνα, αυτό ήταν ένα μοτίβο επέμβασης που θα επαναλαμβανόταν και αλλού στην Ασία αργότερα κατά τη διάρκεια του αιώνα.

Ο τρόπος με τον οποίον τερματίστηκε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, με την άνευ όρων παράδοση των εχθρών, απέδειξε ότι η Αμερική μπορούσε να νικήσει το κακό σε παγκόσμια κλίμακα. Αλλά απέδειξε επίσης στους περισσότερους Αμερικανούς ότι ο κόσμος επιζητούσε τον αμερικανισμό — μέσω των προϊόντων και μέσω των ιδεών του. Αυτό που οι Αμερικανοί που βρίσκονταν στο εξωτερικό είχαν δει στην Ευρώπη, αλλά και στην Κίνα, την Κορέα και το Ιράν, ήταν λαοί που χρειάζονταν να απελευθερωθούν από πανάρχαιες μορφές κοινωνικής και ιδεολογικής καταπίεσης, λαοί των οποίων οι ζωές ήταν τόσο διαφορετικές από εκείνες του λαού των Ηνωμένων Πολιτειών, ώστε η ίδια τους η ύπαρξη αποτελούσε πρόκληση για την παγκόσμια αποστολή της Αμερικής. Και οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι είχαν δείξει τι μπορούσε να συμβεί σε τέτοιες κοινωνίες αν δεν εκτίθεντο στην αμερικανική μορφή της προόδου αλλά, αντίθετα, γίνονταν όμηροι ψευδών μορφών νεωτερικότητας — του γερμανικού ιμπεριαλισμού ή του Ναζισμού, του ιαπωνικού милитарισμού. Άλλες χώρες, κατά τη διατύπωση του Χάρρυ Τρούμαν σχετικά με την Ελλάδα και την Τουρκία τον Μάρτιο του 1947, θα πρέπει να βοηθηθούν πριν εξαπλωθεί «η σύγχυση και η έλλειψη τάξης».

Οι συμμαχίες με τη Σοβιετική Ένωση και τη Βρετανία κατά τη διάρκεια του πολέμου είχαν εντυπωσιακά μικρή επίδραση στο πώς οι Αμερικανοί ηγέτες έβλεπαν τον κόσμο. Οι συντηρητικοί όντως ασκούσαν κριτική στην κυβέρνηση Ρούζβελτ ότι ήταν «αφελής» ως προς τις σχέσεις της με τη Σοβιετική Ένωση — εν μέρει ένας τρόπος για να επιτεθούν στην εσωτερική μεταρρύθμιση — αλλά με περιορισμένη επιτυχία. Ο Ρούζβελτ και οι βασικοί του σύμβουλοι φαίνονταν να έχουν πεισθεί ότι η ίδια η συμμετοχή και των δύο βασικών συμμάχων στο πλευρό των Ηνωμένων Πολιτειών στον πόλεμο θα τους ωθούσε αμφότερους σε μία πιο «δημοκρατική» και «προοδευτική» κατεύθυνση, καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν, μακράν, η πιο ισχυρή δύναμη από τις τρεις. Η νίκη στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν επομένως μία νίκη όχι μόνο για μία συμμαχία, αλλά επίσης για τον ίδιο τον αμερικανικό τρόπο ζωής. Είχε ξεπεράσει τους εχθρούς του σε παραγωγή και όπλα· τώρα είχε έρθει η ώρα να μεταμορφώσει φίλους και εχθρούς κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσή του.